

3 2 2 6

సామెతలు

భారతీయ సాంస్కృతిక పక్షపత్రిక

వ్యవస్థాపకులు : విద్యాన్ బుల్లసు సీతారామశాస్త్రి.

సంపుటము 13

రాజమహేంద్రవరము 16-3-1990, 1-4-1990

సంచికలు 10, 11

—* ఈ సంచికలో *—

1. శ్రీ జనంగుల యల్లమందదాసుగారి రచనలు-ఒక పరిశీలన 1- 4
2. దండకాలు-చిత్రకవిరా విశేషాలు 4- 7
3. పానుగంటివారి నాటకరచనా చమత్కృతి 8- 9
4. ముక్కాళసరాలు-నవీనస్వరాలు 10-11
5. హృద్యమైన పద్యం - దాని నేపథ్యం 12
6. మన భారతం (పుస్తక సమీక్ష) 13-15
7. తెలుగు దండక సాహిత్యసూచి 16-17
8. ఒక్క ఊణం..... (గేయం) 16-17

రాబోవు సంచికలో:- 1) వరవరాజు నాటికలు-వ్యక్తిత్వం 2) వేమన దృష్టిలో వచికలు
3) వన్యని తువ్వ (సమీక్ష) మొదలగునవి ఉంటాయి.

1, 16 తేదీల్లో ప్రచురింపబడును.

వంశత్వర చందా రు. 12-00

విడి ప్రతి 0-00 పై.

6 మాసములకు రు. 6-00

సాహిత్య పరమైన రచనలకు సమాలోచన స్వాగతం!

విశ్వవిద్యాలయము
7494

సంపాదకుని మాట

దేశవ్యగతికి ఉపకరించే అనేక విషయాలలో సాహిత్యం స్థానం ముఖ్యమైనదే. విలువైన, నీతిదాయకమైన, ప్రబోధాత్మకమైన రచనలద్వారా సంస్కారాన్ని, విజ్ఞానాన్ని, దేశభక్తిని పెంపొందించి ప్రజలను చైతన్యవంతులుగా చేయడంలో సాహిత్యం యొక్క పాత్ర చిరకాలంనుంచి అందరూ తెలుసుకున్నదే.

సమాజంలో మనిషికి ఉండే స్థానం చాలా విలువైనది. ఆ విలువను విలువుకోవడంకోసం మనిషి అవసరమైతే వ్యనుభాన్ని విడనాడుకుని స్వార్థరహితంగా ఉండాలి. వ్యక్తిశ్రేయస్సు, సంఘశ్రేయస్సు, దేశసౌభాగ్యం ప్రజల నైతికప్రవర్తనమీద, మనోసంస్కారమీద ఆధారపడి ఉంటాయని చెప్పవచ్చు. మన పురాణాలు, ఇతిహాసాలు అప్పీకూడా ప్రబోధాత్మకంగాను మార్గదర్శకంగాను ఉండడం మన భారతీయుల పుణ్యవిశేషం.

ఏ మతమైనా, ఏ కులమైనా మనమంతా భారతీయులం. ప్రపంచ చరిత్రలో మనకున్న స్థానం విశిష్టమైనది. ఏ కులమైనా ఏ మతమైనా మంచి వినమని, మంచి చేయమని చెబుతుంది.

సాహిత్యం పోషించడంలో పత్రికల పాత్ర బహువిశిష్టమైనది. కేవలం వ్యక్తి స్వార్థంతోనో, ధనాపేక్షతోనో, రాజకీయ వ్యయోజనాలకోసమో పత్రికల్ని ఉపయోగించుకోవడం కాని... పత్రికలు అటువంటి స్వార్థపరులకు అందగా విలవడంకాని ఎంతమాత్రం వాంఛనీయం కాదు. అలాంటిదే జరిగితే వ్రాసినవి వేకంతో వాటిని నడిదిద్దాలి.

విజ్ఞానదాయకమూ, ప్రబోధాత్మకమూ అయిన రచనలు చేసి రచయితలు మా ఈ చిన్నపత్రికకు మార్గదర్శకం అవుతారని ఆశిస్తున్నాము.

ధనాపేక్ష లేకుండా సాహిత్యపోషణకు ఒక చిన్న కారణం కావాలని ఆలించిన ఒక మహనీయుని ఆశయంతో స్థాపించబడినది ఈ చిన్నిపత్రిక... ఈ పత్రికను మీ ఆదరభిమానాలతో ఆరోగ్యంగా బ్రతుకు వివ్వమని కోరుతున్నాము.

ఈ ఉగాది మనందరకు కుఠదాయకమూ, శ్రేయోదాయకమూ కావాలని కోరుతున్నాము.

—సంపాదకుడు

అందమైన అచ్చుపనులు సకాలంలో కావాలంటే

B. V. & CO. ప్రెస్సును సంప్రదించండి.

RAJAHMUNDRY - 1

మావద్ద హిందీ, ఇంగ్లీషు, తెలుగు భాషలలో ప్రింటింగు చేయబడును.

★ స మా లో చ న ★

* జాతీయ సాంస్కృతిక పక్షపత్రిక *

వ్యవస్థాపక సంపాదకులు : విద్వాన్ బులుసు సీతారామశాస్త్రి

Retired Telugu Lecturer, V. T. J. College, Rajahmundry.

భక్తకవి, నాదయోగి

1. శ్రీ జనంగుల యల్లమంద దాసుగారి రచనలు - ఒక పరిశీలన

శ్రీమదజ్ఞానాదిభట్ట నారాయణదాసు గారి పేరు వినని వారిక ధాపియలు ఆంధ్ర లోకమున బహు అరుదు. వారి శిష్యులే శ్రీ జనంగుల యల్లమంద దాసుగారు. వీరిని జయదాసురెడ్డి అని కూడా వ్యవహరించుట కలదు. సంప్రదాయ బద్ధమైన వియమ నిష్ఠతతో కూడిన జయదాసుగారి రచనలు, సహజముగానే భక్తితో తళతళ పురులుచున్నవి. ప్రత్యక్షరము నందు అనుక్షణ సవీనత్వము వారి రచనలలో మోసులెత్తుచున్నది. వీరు సంస్కృతాంధ్రముల యందు పేరొనవడగిన పాండిత్యము సంపాదించి ఆంధ్రమున, సంస్కృతమున సాహిత్య వ్యవసాయము కొనసాగించిరి. వీరు ఒంగోలు వాస్తవ్యులు. వృత్తిరీత్యా వీరు ఆధ్యాపకులు.

శ్లోకరచన వీరికి వెన్నతోపెట్టిన విద్య. కీర్తనరచనము వీరికి కరతలామతము. పద్యము వీరికలమునకు దాసి. వారికథలు వీరు వ్రాసినవి రెండు ఇటీవలే ముద్రింపఁబడినవి. ఈ కవి నూటికి నూరుకాతము కుద్ధ సాత్వికుడు. నాదయోగము నభ్యసించుచు సరస్వతీ మౌళికటాక్షమునకు

పాత్రులైన వీరు భక్తి ప్రపూరితమైన రచనలనే ఎక్కువగా వెలువరించినారు. ఆధ్యాత్మిక చింతనతో కూడిన వీరి రచనలలో ఛందస్సు విశేష గతులతో ప్రభవించినది.

అముద్రితములైన వీరి సుభాష్యంధ్ర బోసు చరిత్రము, వీరభారతీయము మొదలగునవి ప్రబంధములు. ఇవి దేశభక్తిని ప్రకటించు కవితాశిఖరములు. మౌఠ్యదేశ మమకారము వీరిలో జాలువారుచున్నది. దేశీయ భావనా విలసిలములైనను సమగ్ర మానవ జీవనమునందు ప్రకాంతతను, పురోభివృద్ధిని కాంక్షించుచు దైవభక్తిని అంతస్సూత్రముగా ఆవిచ్చి స్వంగా కలిగియున్నవి. ఈ ప్రబంధములు వెలుగు చూచినచో వారి కవిత్వమకరందము తెలుగు పాతక లోకమునకు సాహిత్య ప్రయోగము జిజ్ఞాసువులకు అందగలదని నా యభిలాష.

జయదాసురెడ్డి ఈశ్వరార్చన కళా శీలుడు. గురుదత్తమైన రాగపరిజ్ఞానము కృతులలో ప్రభవించినది. భక్తి భావము ప్రధానంగా కలిగిన ఈ కవి పారమార్థిక

కావ్యములుగా వారికథలను తీర్చిదిద్ది యున్నాడు.

గారి శంకరలీలాతరంగిణి సంస్కృత కీర్తనలతో కూడిన కావ్య రత్నము. కావ్యమాయొక్క ఆరంభమున శ్రీ విఘ్నే శ్వర ప్రార్థన, తల్లిదండ్రులకునమస్కృతి, గురుస్తుతి చేయుటద్వారా కవి వినయములు, ఆచార మమకారమును ప్రదర్శించి యున్నాడు. భక్తునిలోని సుగుణములు సైతము ప్రకటితమగుచున్నవి.

గారి శంకరలీలా తరంగిణి అత్యంత మధురమైన సంస్కృత కీర్తనాత్మక కావ్యము. అద్యంతము సంస్కృతమయమే యైనను గుప్పవ్వుమయిన భావధార నువ్యక్తమగుచు ఆనంద ప్రదాయనిగ విలసిల్లుచున్నది.

ఒక కీర్తన చూతము.

మరియమూరుతము - విండగతి

జయజయ మహేశ, శివ - జయజయ

ఉమేశ

జయ జయ సతీశ, భవ-జయ జయగిరీశ

1. పార్వతీరమణ, మృదు పద్మనమచరణ,
పర్వతస్థైర్యమన - పాపభయ హరణ

||జయ||

2. రక్షితా సదృశ మా - ర్కండేయ
పాహి||

దాక్షిణ్యనిలయ, భక్త కదంబ,
అద్వైతా ||జయ||

3. వేదాంతవేద్య, వంభీన సవినోద,
శ్రీదాదిభక్తజన - సేవితాంభోరజపద
||జయ||

4. ఉగ్రోగ్ర, విలయ కా - లోగ్ర
నటరాజ||

అగ్రహానుగ్రహ, ఉద - గ్రభాస్కర
లేజ ||జయ||

5. హయ మదక వద్భంత, - హతదురిత
చరిత!

భయరహిత సర్వజ్ఞ, - జయదాసవినుత
||జయ||

కవికి గల సంగీత పరిజ్ఞానము ఇందు ప్రదీప్తమగుచున్నది. భగవదర్చన, భగవద్వర్ణన భక్తిభావ ప్రపూరిత సుహృద్భావన ఇత్యాదులందు ప్రభవించినవి. భగవద్మహిమను వివరించుటకై కీర్తన నాశ్రయించుట శ్రేయస్కరమే. త్యాగరాజ షేత్రయ్య వంటివారును భక్తిభావనా మార్గమున ఉత్తమ కవులై యున్నారు. జయదాసురెడ్డి ఆటోవట్ చెందినకవిపుంగవుడు. భక్తభావమణి అమోఘ పద సమ్యోగనము, అపూర్వ ఆనంద అవిష్కరణాత్మక పాదరచనము వీరికీర్తనలయందు స్పష్టముగా కనిపించు లక్షణములు.

శబ్ద సమ్యోగనమునకొక మచ్చుకునక అభినంద్య తుహినభూధర-హరివాసవ గిరిజ

అభి మర్దాంగణభూర్యసి - హతవైరి సమాజ

అభిభూతి శమన వందిత - శుభదాంఘ్రి సరోజ

శుభదాయక సుజనోత్కర-సుగళ లోర్పరీజ
||శరణం||

‘నా నృపీవరులే కావ్యమ్’ అని కదా ఆర్యోక్తి. ఋషీత్వము లేనిదే తపశ్శక్తి కలుగదు. తపశ్శక్తి లేకున్నచో కావ్య రచన అసంభవము. మనస్సును భక్తి భావ శిఖరంగా నిలిపి దృష్టిని భగవానునిపై కేంద్రీకరించుకున్నచో పైని గల రచనను నేయుట కవికి దుస్సాధ్యమయ్యేది.

వారి శ్లోకముల రెంటిని పరిశీలించుము.

శ్లో॥ పైర్వాద్రిం; హరిసాయకం;
శ్వకురజుజ్ఞధ్వంసి; మత్సుగ్రభూ
లేశం; మానిజనాశ్రయం;
ప్రతిహతోదగ్రాద్భూతాస్తోత్కరం ।
కళ్యాణప్రద; మద్వీతీయధనురా
చార్యం; మృదానీశ్వరం ।
వందేహం; మడనూర్పురీశ్వర
మతుత్యం రామలింగేశ్వరం ॥

శ్లో॥ వందేభాసుర బాలచంద్రమకుటం-
వందే భవానీశ్వరం
వందే వహ్నితమాల పత్రలసితం-
వందే జగన్నాయకం ।
వందే స్వర్ణధునీధరం భవహరం-
వందేహరం ధూర్జటిం ।
వందే నిర్జరవందితాంఘ్రియంగళం-
వందే గిరిశం, శివం ॥

వారి భక్తివిశేష మెట్టిదోగానీ శ్లోక రచనయందును పరిశుద్ధమైన సుహృద్భావన కలిగియుండుటచేత నాతడు స్పష్టమైనదైయ్యున్నాడు. గురుజనముల ఆశీస్సులు, దైవకృప, జననీజనకుల ఆశీర్వాదముతో పాటు సరస్వతీమాత కరుణకు పాత్రుడయి నాదయోగిగా, కవివరునిగా మునీశ్వరునివలె పరమానందము నందించు శ్లోకము లందించినాడు.

శతకములు :

శ్రీమంగళుల వారు రచించిన శతకములు మూడు ప్రచురణమునకు నోచుకొనినవి. 1. శ్రీ రామలింగశతకము. 2. శ్రీ సోమశేఖర శతకము, 3. శ్రీ శేషగిరిశ శతకము. 2వ స్క సోమశేఖర శతకము యొక్క ప్రచురణ కాలము మాత్రమే 1964 గా కానవచ్చుచున్నది. మిగిలిన రెండు శతకముల ప్రచురణకాలము తెలియటంలేదు కాని ప్రతులను బట్టి ఊహించినచో శ్రీ రామలింగ శతకము శ్రీసోమశేఖర శతకముకన్న పాతగ కనిపించుచున్నందున 1964 వ వార్షము ప్రచురింపబడినదని చెప్ప వీలున్నది. శ్రీ శేషగిరిశ శతకము మాత్రము క్రొత్తదిగా నున్నందున 1985 తర్వాత ప్రచురింపబడినదిగా గ్రహించవచ్చును.

శ్రీ రామలింగ శతకము ‘రజతవృషతురంగ - రామలింగ’ అను ముద్రముతో శివార్పణ నిమిత్తమై రచించినశతకముగా స్పష్టమగుచున్నది. ఇందున్న నూరు పద్యములు భగవానుని (ఈశ్వరుని) స్తుతించుటతో కూడియున్నవి. భగవానుని రూపవర్ణన, షేత్రవర్ణన, కార్యవర్ణనలు వీనియం దలరారుచున్న విశేషములు.

ఉదా:శ్రీమహేశచంద్ర-శేఖర, కైలాసవాస, చివ్వలూస-పార్వతీశ
పాపనాశ, యీశ, -పాలిత దివిజేశ
రజతవృషతురంగ-రామలింగ.
నీలకంఠ, విషమ-నేత్రగంగాధరా
భయదశూలపాణి, -భవ్యచరిత
పశుపతీ, విహంగ-వాహనసన్నతా

మిగిలిన పద్యములలో నీలిమార్గపుటాలోచనలు, లోకరీతివివేచనము, సన్మార్గమునం దభిలాష, ధర్మనిరతి ఇత్యాదులు ప్రకటితమయినవి. అవినీతిపై ధ్వజమెత్తుటయు, సంఘమున అవ్యవస్థ నెలకొనుట వట్ల నిరాసనమును ఈ శతకమున కలవు.

శైలివిషయమున నొక విశేషము కలదు. అచ్చలెలుగున ఈ కవి హృదయమును పద్యము లల్లినాడు. 'అగులు దెగడ లోఁగి- యడలుచు జేజేలు/బ్రదికికొకట డాగి- పడియలందు / నెంతవారికైన నిక్కట్లు దప్పునా' యని రచించిన పట్టున పద్య వైలక్షణ్యము పేర్కొనదగినది.

శ్రీ సోమశేఖర శతకము :

ఈ శతకము మార్గఛందస్సులో కూడు కొనిన నూటపనిమిది పద్యములుగల శతక ములు. ఈ నూటపనిమిది పద్యములు ఛందస్సురీత్యా గెండు రకములుగ విభజింప వీలున్నది. కొన్ని చంపకమాలలు, మరికొన్ని ఉత్పలమాలలు. మౌనవజీవ నము దుష్కరముగ, నీతిబాహ్యముగ ఏర్పడుటకు గల మూలకారణములపై కవి దండయాత్ర ప్రకటించి, మౌనవుడు నిజమైన మౌననీయ సహృదయభావముల కాలవాలముగుట అవసరమని భావించెను.

'కావ్యం యశ సేధిక్యతే' అని ఆశ్చర్యము. ఈ కవి అవినీతిపై మండిపడుటకూడా ఇందు ప్రదర్శితమగుచున్నది. గోడు భగవానునితో చెప్పకొనుచున్నను సంస్కార భావము ప్రబోధించు ఉత్తమ ఆవేశమును ప్రదర్శించుచున్నాడు.

ఉదాహరణ :

ఉ॥ నీతినివీడి ఘోరరజసి చరతుల్బులు
లంచగొండులు ।
రీతిల మెల్ల నొక్కపరి-
మ్రొంగఁదలంచి కలంచుచుండ నే ।
రీతి నుభించులోకము? భరించెడి
కష్టములం దలంచినా ।
చేతులమొక్కి వేడెదను-
శిష్టులఁ బ్రౌవర సోమశేఖరా ॥
చ॥ కులమత భేదభావమునఁ-
గ్రూరమనస్కులు సజ్జనాళికిం
గలుగఁగజేసి కష్టములఁ-
గ్రాలుచు నుందురు వ్యాఘ్రకుల్బులై

తలఁపరు పక్షపాతమున-

దైత్యులు మాన్పు నశించిరంచు, నో
కలుషహరా! సురాసురులఁ-

గాచెడి దేవర సోమశేఖరా ॥

ఎంతటి సంప్రదాయబద్ధుడైనను ఈ కులమత భేదభావముల సహించుట అసంభవము. అసహజము. 'ఈశావాస్య మిదం సర్వమ్' అనుదానికి సరియైన అర్థము తెలిగిన ఏ మానవుడును హింసను, అవి నీతిని వ్యతిరేకించకుండ ఉండలేడు. జయదాసు భక్తుడు. పైగా సంఘసంస్కార భావమును సైతము ఈశ్వరప్రేరిత భావముగనే స్వీకరించిన సహృదయుడు. అందువలననే దుష్టభావములను, దుష్టులను, పాపచిత్తులను యీసడించుకొనకయిండ నేడు. తను చేసిన లేదా తనవలన జరిగిన తప్పిదములకును అత్యవిమర్శ చేసుకొని భగవానునకు సంవేదించుకొంటాడు. తల్లిదండ్రులపట్ల గురువులపట్ల ఆతని భయ భక్తులసాధారణమైనవి. కవి మనసావాచా కర్మణా దేని ఆదర్శప్రాయముగ నాచరించినాడో అదియే వ్యక్తపరమచున్నాడు. ఇది కవిలోని నీన్సియారిటీకి నిదర్శనము.

హరికిని నీకు భేద మిను-మతయు

లేదని నేనెఱింగి ని

మృదువులఁ గొల్పికొల్పి హరి-యింపగ

దైర్యము బాధలంది, ని

న్నరసి మహేశ్వరుండవని,-

యగునుఁ గాచినవాడవంచు నీ

చరణము లాశ్రయించితిని-సాంబకవా!

హర! సోమశేఖరా ॥

ఈ పద్యమునందు కవియొక్క నీతి మనకు గోచరించుచున్నది. మొదట హరి హరుల నిర్వ్వరను పూజించియున్నాడు. ఇసుమంతి భేదమును లేదని తెలియును. ఎవరిని పూజించిన నొకటే యని నిర్ధా

రించుకొని శివున్ని ఆశ్రయించినాడు. అయినను విష్ణువుపై భక్తి మాత్రము చెరగలేదు.

శ్రీ రామలింగ శతకము, శ్రీ సోమశేఖర శతకము- ఈ రెండిను శివార్చన రచనలే. శ్రీ శేషగిరిశ శతక మొక్కటి వేంకటేశ్వరుని స్తుతించుచు వ్రాసినను వారి శ్రీమతియైన కీ॥శే॥ అశ్వరాయమ్మకు అంకిత మిచ్చినాడు. విశేషమేమనిన మాడు శతకములు నమూనామాలే.

శ్రీ శేషగిరిశ శతకము శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామికి నివేదించుకొనిన విధముగా ప్రతి పద్యముచివరా 'శేషగిరిశా!' అని యున్నది. ఇందు నూరు పద్యములున్నవి.

క॥ శ్రీకరుడవు, దండిత ద

ర్వీకరుడవు, కుక్రశిష్య-వీరవరజ గ

ద్వీకరుడవు, జయదాస వ

శీకరుడవు, తిరుమలేశ! శేషగిరిశా!

ఇందు ప్రాసవైభవము అసాధారణమైనది. సకలవిధ కందముల నడుపుటయే గాక, యతి సాధనయందును వీరు చేసిన కృషి యమోఘమైనది. సమాసఘటన మున, పలుకుబడి ప్రకటనమున ఈ కవి యొనరించిన పరిశ్రమముద్వారా ఆతని వ్యుత్పత్తిశక్తిని మన మెఱుంగగలము.

తరగ లేత్తు దేశీయభావన, ప్రవాహ మౌనమైన జాతీయ జీవన సద్భావనా, అనుక్షణ నవీనత్వము నందించు భక్తి భావనా ఇత్యాదులు గల శ్రీ జవంగు యల్లమండదాసు (జయదాసురెడ్డి) గారి కవితానుకరందము ప్రశంసనీయమైనది. ఈ కవి వాదీకటాక్షముచేత గురువును మించినవాడు కాకున్నను గురువులు మెచ్చెడి నచ్చెడి ఉత్తమ కవిశ్వరునిగా, సత్పురుషునిగా, ఈశ్వరార్చన కళాశీలు నిగా వెలుగొండుగాక!

2. దండకాలు-చిత్రకవితా విశేషాలు

—శ్రీ వైద్యం వేంకటేశ్వరాచార్యులు

(గత సంచిక తరువాయి)

ఓష్ఠ్యదండకాలు :

త త బ భ మ వ ఉ ఊ ఒ ఓ ఔ
అక్షరాలతో మాత్రమే రచింపబడినవి.
ఇట్టి దండక భాగానికి ఉదాహరణ గణప
వరపు వేంకటకవిగారి ప్రబంధరాజవేంక
టేశ్వర విజయవిలాసంలో (882) కలదు.

గుణితక్రమ దండకం :

దండకంలో ఏదైనా ఒక అక్షరానికి
గుణితక్రమం పాటించబడి రచించటం
ఇందలి చిత్రం. మొదట తలకిట్టు, ఆ

తర్వాత దీర్ఘం, పిమ్మట గుడుగు-ఈవిధం
గా దీర్ఘో గుణితక్రమం పాటించబడు
తుంది. ఇలాంటి దండకంలో ఒకే స్వరంపై
అక్షరాలు వస్తాయి కనుక ఇవి వినుట
కింపుగా ఉండి అదొక అలంకారంగా
భాసిస్తుంది. ముక్కుతిమ్మన్నగారి పారి
జాతాపహరణంలో, కాణాడం పెద్దన
గారి ఆధ్యాత్మరామాయణంలో గుణిత
క్రమపద్యాలున్నాయి. గుణిత క్రమదండ
కానికి ఉదాహరణ గణపవరపు వేంకట
కవిగారి ప్రబంధరాజవేంకటేశ్వర విజయ
విలాసంలో ఉంది. భకారగుణితక్రమంలో

(శ్రీ) జవంగుల యల్లమందదాసు (జయదాసు రెడ్డి) గారి రచనల సూచిక

ము ద్రి త ము లు :

1. శ్రీ నాగేశ్వరస్వామివారి స్తోత్రము (5 శ్లోకములు)
2. శ్రీ మదనూరి రామలింగేశ్వరి స్తవ శ్లోక సప్తకము (7 శ్లోకములు)
3. మహాత్మ్య స్తోత్రము (12 శ్లోకాలు)
4. శ్రీ రాజరాజేశ్వరి స్తవ శ్లోకాష్టకము (8 శ్లోకములు)
5. మృత్యుంజయ దండకము
6. శ్రీమదాంజనేయ స్తవ శ్లోకరత్నావళి (16 శ్లోకములు-ఒక కీర్తన)
7. శ్రీ వినాయక పూజాపద్యములు (16 పద్యములు-2 శ్లోకములు)
8. శ్రీ ఈశిమక్తల వ్యాలామాభిస్తోత్రము (11 శ్లోకములు-ఒక కీర్తన-ఒక దండకము)
9. శ్రీ రామలింగ శతకము
10. శ్రీ సోమశేఖర శతకము
11. శ్రీ శేషగిరి శతకము
12. జయదాసు కీర్తనలు, తానవర్ణములు (48 కీర్తనలు-8 తానవర్ణములు)
13. గౌరీశంకర పీఠాతరంగిణి (26 కీర్తనలు-మృత్యుంజయ దండకము)
14. శ్రీ సీతారామ కళ్యాణము (హరికథ)
15. శ్రీ యక్ష్మిణీ కళ్యాణము (హరికథ)

అ ము ద్రి త ము లు :

16. ముఖాశ్చంద్రబోను చరిత్రము (ప్రబంధము)
17. వీరభారతము (1000 పద్యములు గల ప్రబంధము).

—(౦)—

చెప్పిన ఆ దండక భాగమిది - 'జయహరి
గిరిపా! 'భి'వాకార బోధాగమార్థాణా!
'భా'మభృద్ధుర్య 'భి'న్నేతి రాత్మీయ
దంష్ట్రా ధృతశ్శృతలాభి మదూపా 'భు'
జంగంద్రవాసస్థ దైతేయరాగ్నా సపా
దాంబుజా 'భూ'రి రాజన్యమార్జున్కుఠార
ప్రభాదేన చూడాతి భాస్వత్సమర్చ్యంగ
భావోబలా 'భై'రవాంగ ప్రతంబాశిరచ్చే
దనోదారిస్త్రిరాయుధా 'భో'గ మోగీకృత
త్రైపుణస్త్రిణ పాతీత్రతీటామ 'భా'మ
ప్రసూనైరి సంహారి గంధర్వరూపాధికా
'భం' జితస్తైర్య' - (882) ఈ దండక
భాగంలో భకారగుణితక్రమం (భ-భా-
భి-భీ-భు-భూ-భై-భో-భౌ-భం) కలదు.
ఇది గుణితచిత్రం; ఇందులో మరోచిత్రం
కూడా ఉంది. ఈ మరోచిత్రాన్ని ఇది
వరకవ్యరూప్రస్తావించలేదు, ఆ చిత్ర
మేమంటే-ఈదండక భాగం దశావతార
స్తుత్యాత్మకం. దండకంలోగల భకార
గుణితాక్షరాల సంఖ్యకూడ దశకం; ఇది
ఇందలి మరోచిత్రం.

చరిజిహ్వాక :

దండక మందలి ప్రతి వర్ణం కూడ
నాలుక కదలించియే చదువబడుతుంది.
కనుక దీనికి చరిజిహ్వాక అనిపేరు. ఈ
దండకానికొక ఉదాహరణ గణపవరపు
వారి ప్రబంధరాజంలో ఉంది. ఆ దం
డక భాగమిది - 'నారదారాధనా నార
తాహ్లాదితానీరదానీలసన్నిల లేజః క్రితా
సారదై త్యచ్ఛిదా చండచక్రాంకితా
క్రిరసాంకృతా శేషశైలస్థితా.'
వృత్తానుప్రసాది శబ్దాలంకార చిత్ర
దండకాలు :

ఇట్టిదండకాలు తగిన పునరావృత్తి
వల్ల తీగలు పాగుకూ రాగరంజితమై
తరంగభరితమగు జలనిధి గాంభీర్యం అను
భూయమాన మయ్యేటట్లుంటాయి. సిద్ధ

హస్తుశైలన కవులు రచించిన దండకా
లిట్టివి చాలకలవు. మచ్చునకు-పోతన-
భోగినీదండకము, తాళ్ళపాక తిరుమలా
చార్యుల శృంగారదండకం, నందిలిమ్మన్న
పారిజాతాపహరణ మందలి దండకం,
గణపవరపు వేంకటకవి విద్యావతీ దండ
కం, చెళ్ళపిళ్ళ వరసకవి యామినీపూర్ణ
తిలకవిలాసమందలి దండకం, యుంట్ల
మారుతం వేంకటసుబ్రహ్మణ్యకవి వేంక
టేశ్వర దండకం మున్నగునవి. ఇందు
మచ్చునకు ఒకదండకభాగ - 'శ్రీమన్మహా
దేవదేవా శివా వామదేవా చిదానంద
భావా విభాస్వత్పిభావా భవాంభోధ
సంతారక తారకాదంబకాదంబగోంజ
గోరాజకాంతాజ కాంతాజ సంతాన సం
తాన ఘేనాబ్జ ఘేనాబ్జ మందార మందార
మందార విందారనీహర మందాకినీ హర
బృందారకాహర హరప్రభంగా కుభాం
గాసభంగాంగ గంగాధరాభృంగి సంగీత
నాట్యప్రసంగాదరా మంగళశ్రీధర శ్రీధ
రోచ్చృంగ శృంగార సాధాంతరంగా
తరంగాయ మానోజ్జ్వలాభంగరంగత్కు
రంగాగ్రపాణి...' - (యామినీ పూర్ణ
తిలకావిలాసం)

ముక్తపదగ్ర నందకాలు :

ముక్తపదగ్రస్తాలై అతిమనోహర
మైన రచనా విలాసాలతో నానాలం
కార చమత్కార చాతురీవికాసాలతో -
చేయితిరిగిన కవివర్యులు రచించిన దండ
కాలెన్నో ఉన్నాయి. మచ్చునకు - 'శ్రీ
వేంకట త్తాధరోక్తుంగ శృంగాగ్ర నిత్య
స్థిరాగారు, గారుత్మతోదీర్ఘ సావ్యభూషా
విశేషోజ్జ్వలాకారు, కారుణ్య తారుణ్య
లావణ్య సారప్రభాసద్య పద్మాధరాధీర
లీలాకరోదార సంసారు, సారూప్య
సామీప్య సాలోక్య సంలోక్య సదృశ
ముక్తప్రజస్తోత్ర పాత్రీకృతాచారు, చారు
క్రియాయోగి యోగీశ్వరస్వాంత కంజాత

సంజాత సంవాస సంబంధు, బంధూక
బంధూ భవదృశ్య నవ్యాధరానేక స్థూప
గోపాంగ నాలింగ నానూన సన్యాసు,
మానుష్యలీలా కృతా మర్త్య సుతోమ
సంధాను, ధానుష్కము ఖ్యాభిమాన
ప్రసూనాస్త్ర సుదోహ సాందర్య
సాఫల్య రూపాభిరాజద్వికాలాక్షు, నక్షు
ల్ల కగ్రీవ దుర్ద్రాహ నిగ్రాహ కోదగ్ర
చక్రాబ్జచాపానీ సంశోభివాస్తారవిందున్,
సదానందు, గోవిందు...' -

- (తాళ్ళపాక తిరుమలాచార్యకృత
శృంగారదండకం.)

'శ్రీ విశ్వనాథాన్వయాంభోధచంగుం
డు, చంద్రప్రభాంచత్కిపోలాంబుజాక్షీ
మణీ పంచబాణుండు, బాణీకృతా
మేయ...' - (గణపవరపు వేంకటకవి
విద్యావతీదండకం)

ఇట్టిదండకాలకన్నీటికి తొలిప్రత్యేక
దండకకృతి అయిన పోతనగారి భోగినీ
దండకం మార్గదర్శకం.

ముద్రాలంకార చిత్రదండకాలు :

రచించిన పద్యంలో సందశ్చోచితంగా
ఆ పద్యం పేరునుకూడ ఇమిడిస్తే దాన్ని
గూఢముద్రాలంకార మంటారు. ఈపదతి
తెలుగులో నన్నెచోడునినుండి వ్యాప్తి
చెందింది. దండకాలలో ఇట్టిగూఢముద్రా
లంకారచిత్రానికి మచ్చునకో దండకం -
భోగినీదండకం. పోతనగారి భోగినీ దం
డక మందలి గూఢ ముద్రాలంకారచిత్రా
న్ని గూర్చి కొంత తెలుసుకుందాం. దం
డక భేదాలు అనేకం. అందులో
'కామ బాణము' అనే దండక
భేదం ఒకటి. 'తాగెకామబాణః' అని
హేమచంద్రుడు తన ఛందోమళాసనం
లో (2-399) 'కామబాణ' దండక భేద
అక్షణాన్ని చెప్పినాడు. 'ఛందఃశేఖర'
మనే అక్షణగ్రంథంలో కామబాణ దం
డక అక్షణం ఇట్లు చెప్పబడింది. 'పాద

సమస్తైస్తతాగైః కృతః కామబాణాభి
ధానో భవద్దండకో-స్తేగయుగ్మం యది
స్యాత్' అనియత తగణాలపై రెండు
గురువులుండటం కామబాణ అక్షణం.
భోగినీదండకం ప్రారంభంనుండి తగణా
లతో ఉండి 'ఆచంద్ర తారార్కమై
యొప్పమిడున్' అని (మం, ౧-డున్,
౧) గురుద్వయంతో ముగింపబడింది.
కనుక భోగినీదండకం కామబాణదండక
దక్షణానికే సరిపోతుంది. ఇక దండ
కంలో - 'కాక లోలంబులై మోహబా
లంబులై కామబాణంబులై యప్రమా
ణంబులై' మినశోభంబులై అని ఏకద్రం
డకం పేరు కామబాణం అనేదాన్ని గూఢ
ముద్రాలంకార శోభితింగా చెప్పబడింది.
భోగినీ 'కందర్ప బాణావాతిం జెంది
లోగుంది 'సింగభూపాలుని ప్రేమించి,
చివరకు ప్రేమను సాఫల్యం చేసికొనింది.
కనుక పోతన ఈ దండకాన్ని ఉద్దేశ్య
పూర్వకంగా కామబాణమునే దండక
భేదంగా రచించి ఎంతో ఔచిత్యాన్ని
పాటించినాడు. భోగినీదండకం కామ
దండక బాణమునీ. అదికూడ ముద్రాలం
కారశోభితిమనీ, ఇదివరలో భోగినీదండ
కాన్ని గురించి వ్రాసినవారెవ్వరూ ప్రస్తా
వించలేదు.

గణసమదండకాలు :

వీటిని గురించి చెప్పేముందు దండక
స్వరూపాన్ని గురించి (ఇక్కడ అవసర
మాన్యంత) కొంత చెప్పాలి. అదేమంటే -
తెలుగుదండక వాఙ్మయంలో దండకాలు
ఏకపాద, ద్విపాద, చతుష్పదాలుగా
ఉన్నాయి. వాటికి ఉదాహరణములు :

ఏకపాదదండకం - 'శ్రీకంఠలో శ్రీక
లోకోద్భవస్థాన ... నమస్తేనమః'

ఇది నన్నయభారతారణ్య పర్వంలో
౫౦ (1-324) ప్రథమాంధ్రదండకం. ఒకే

పాదంగం దండకం. ద్విపాదదండకం. (1) 'యదుతిలక జగత్త్రయా భర్త .... కాపవే' (2) 'శరదభి నవసాంద్ర చంద్రప్రభాభార... సత్యభామాధవా' ఈదండకం నందితిమ్మన పారిజాతాపహరణంలో కలదు (3-88). ఇది ద్విపాద దండకం. చతుష్పాదదండకం. (1) 'జయ జయ జనయిత్రీ కల్యాణ సంధాత్రీ ... త్వాంభజే' (2) 'భగవతిగుణదీర్ఘ భావోద్భవాం.... త్వమహమ్' (8) ద్రుహిణగృహిణీ మత్స్యపద్మాది.....ప్రణీశ్యే స్వయమ్' (4) 'భవతు మమసదా కుభం భాతి.....నమస్తే నమః' ఇది శృంగార నైషధంలో (4-138) గల చతుష్పాద దండకం. (ఓక్క శ్రీరంగ మహర్షి లో భైరవునిది) మాత్రం త్రిపాదదండకం కనబడుతోంది. అది చతుష్పాద దండకమే అయిఉంటుంది. గ్రంథపాతానికి గురియై త్రిపాదదండకంగ అక్షిస్తున్నదని నాతిభిప్రాయం. ఈతిభిప్రాయాన్ని సిద్ధాంతీకరింపవచ్చును కూడ. కానికాళాచంక్రమణ మగునని ఇక్కడ అట్టి పనికి పూనుకోలేదు.)

గణసమకదండకమంటే పాదాలన్నింటిలోనూ (రెండుపాదాల్లోనూ లేక నాలుగు పాదాల్లోనూ) గణమాల సంఖ్య సమానంగా ఉండాలి. దాన్ని గణసమక దండకమంటారు. పారిజాతాపహరణ మందలి దండకం గణసమక దండకాని కొక ఉదాహరణ. (ఈదండకం రెండో పాదంలో "నొక్కి మక్కించి నల్లిమ్మ అన్ దేవతా" అనేపాగాన్ని కొండరు స్వీకరించిరి. అది సరికాదు. నొక్కి వేదేవతా అనేపాదం సరైనది. అప్పుడే తిమ్మన్న చెప్పినట్లు గణసమక దండకమవుతుంది.) శృంగారనైషధమందలి దండకం అన్ని పాదాలు సమాన ధైర్య్యాన్ని కలిగివున్న కనుక ఇది గణసమకదండకం. దీనిలోని ఓక్కోక పాదంలోని గణసంఖ్య

ఓక్కోకరీతిగా భేదం ఉంటుంది. గణ సమక దండకరచన సులభము. గణసమక దండకరచన పాదాలలోని గణాలు సమానంగా ఉండేట్లు గణాలను లెక్కపెట్టుకొనిచేయాలి. గణసమక గణసమక దండకాలేకాక సమగణ దండకాలు కూడ ఉన్నాయి. ఇవి ఒకేపాదంగా కూడ ఉంటాయి. నగద్యయంపై ఇచ్చవచ్చినన్ని రగణాలుకూర్చితే అది సమగణదండకం అవుతుంది. అంటే దండకం చివరన కూడ రగణమే ఉంటుంది. అన్న సమగణాలే. కనుక దీన్ని సమగణదండకం అన్నారు. దీనికి ఉదాహరణగణపవరపువారి శ్రబంధరాజంలో చూడవచ్చును. గణసమక దండకం చిత్రరచనగా చెప్తారు. సుదీర్ఘమైన పాదాలు కలిగి ఉండికూడ అవి సమానంగా ఉంటాయి కనుక ఇది చిత్రరచన క్రింద జమకట్టినారు.

2. దండకములు-బంధకవిత్వ

దండకాల్లోకూడ బంధకవిత్వంఉంది; కానీ చాలతక్కువ. ద్విసప్తతిసాగబంధ దండక మొకటి గోదాదేవి స్తుత్యాత్మకముగా కలదు; కర్త-తిరునారాయణకవి. 72 నాగుపాములు పెనవేసుకున్న బంధ చిత్రంలో దండకం చెప్పబడింది. ఇంత పెద్దబంధం బంధకవిత్వప్రక్రియలోనే ముగియలేదు. బంధం చివరన ఈశ్వోకం కలదు. శ్లో॥ ద్విసప్తత్యహిబంధస్య తిరునారాయణకవిః । నానోన్యోన్య స్తిభువనే తుల్యో యద్యన్తిపరిమృగ్యతామ్ ॥ మరియే కవికూడ ఇంత పెద్దబంధాన్ని రచింపలేదు. ఈ దండకంప్రతి కీ.శే. శ్రీమాన్ విక్రాల శేషచార్యులవారి చేత ఉండినది. [వివరములకు చూడు- పెద్దంబరు 1988 భారతి పత్రికలోని (పుటలు 14-29) 'చిత్రకావ్యములు' అనే వ్యాసం. కర్త-విక్రాల శేషచార్యులుగారు.] బంధ

కవిత్వ ప్రక్రియలోనే 'రికార్డు' సృష్టించిన ఈ ద్విసప్తతిసాగబంధ దండకం వెలుగు చూడటం ఎంతైనా అవసరం.

3. దండకములు-గర్భకవిత్వ

దండకాలలో ఇతర పద్యాలు, ఇతర పద్యాలలో దండకాలు గర్భితంగాఉండేవాటిని ఈ ఉపశీర్షికలో పరిశీలించము.

స్వగీతీ-భుజంగప్రయాత
వృత్తగర్భిత దండకాలు :

"శ్రీరామచంద్రా! మహారాజచంద్రా! మహిజామనోజ్ఞా! భనుస్సాహసజ్ఞా! నమశ్రేయశారీ! యశశ్శ్రీవిహరీ! సుకాంతా! మహాకాంతికాంతా! యనంతా! హరీ! దేవ! సుగ్రీవమిత్రా!.... యహో జానకీకా! దయాశ్రీనివేకా! యహో రావణారీ! జయశ్రీవిహరీ! మహేశస్వరూపా! సమస్తాత్మదీపా! మహాత్మా! నమస్తే నమస్తే నమస్తే నమస్తే (కాణాదం పెద్దన సోమయాజికృత అధ్యాత్మరామాయణం). ఈ దండకంలో స్వగీతీవృత్తం, భుజంగ ప్రయాతవృత్తం గర్భితాలుగాఉన్నాయి. గర్భితస్వగీతీవృత్తం : "రామచంద్రా మహారాజచంద్రామహిజామనోజ్ఞా భనుస్సాహసజ్ఞాన మశ్రేయశారీ యశశ్రీవిహరీ సుకాంతామహాకాంతికాంతాయ నంతాహరీ." గర్భితభుజంగ ప్రయాత వృత్తం : "అహో జానకీకా దయాశ్రీనివేకా-యహో రావణారీ జయశ్రీవిహరీ-మహేశస్వరూపా సమస్తాత్మదీపా-మహాత్మానమస్తే నమస్తే" ప్రబంధరాజ వేంకటేశ్వర విజయవిలాసాది గ్రంథాల్లో ఇట్టి గర్భకవిత్వ దండకాలున్నాయి. వృత్త గర్భిత దండకాలన్నీ స్వగీతీవృత్త, భుజంగ ప్రయాత వృత్తగర్భితాలుగానే ఉంటాయి;దండకచ్ఛందస్సులో ఇమిడే అక్షరం స్వగీతీభుజంగ ప్రయాతవృత్తాల్లో ఉండటమే అందుకు కారణం.

దండకగర్భిత పద్యాలు :

ఇతర పద్యాలలో దండకభాగంగర్భితంగా ఉండటం కూడ కలదు. అట్టి వాటికి కొన్ని ఉదాహరణలు-

సీ. పూతనాదాసుర భ్రాతృసంతాన నూ-
ర్యప్రకాశకృతీ యప్రమేయ
శేషతల్పకరస్థిత శంఖారి గాం-
భీర్య వాఙ్మీసితా భీమవంద్య
దంతిరక్షావరాజ్యైతమాగ్ర ప్రభా-
వాత్త చిత్రాధికా యద్రైద్య
కంజశీతా శరభ్యాత జీమూతసం-
కాశ వర్ణాతిగా కంబుకఠ

గీ. ... ..
-(ప్రబంధరాజ వేంకటేశ్వర విజయ విలాసం-807)

పై సీసపద్యంలో గల గర్భితదండక భాగ మిది. "పూతనాదాసుర భ్రాతృ సంతాన నూర్యప్రకాశకృతీ శేషతల్ప కర స్థితశంఖారి గాంభీర్య వాఙ్మీసితా దంతిరక్షావరాజ్యైతమాగ్ర ప్రభావాత్త చిత్రాధికా కంజశీతా శరభ్యాత జీమూత సంకాశవర్ణాతిగా" పై దండక భాగమం దున కూడ భుజంగప్రయాత, స్రగ్వీణీ వృత్తాలు గర్భితంగా ఉన్నాయి. ప్రబంధ రాజ వేంకటేశ్వర విజయవిలాసమున గల 879వ సీసపద్యం ఇలాంటిదే. నాదేశ్వ దక్షిణామూర్తి విరచిత గురుభక్తి ప్రభా వము (5-140), మరియు శ్రీహనుమ ద్రామాయణము-సుందరకాండ (274), విక్రాల శేషచార్యకృత శ్రీ వేంకటేశ్వర చిత్రరత్నాకరము (పూర్వభాగం- గర్భ-28)లో గల సీసపద్యాలు దండక గర్భితాలకు మరికొన్ని ఉదాహరణలు. గణపవరం వేంకటకవి, విక్రాల శేష చార్యులు తమ కావ్యాలలోని దండక గర్భిత సీసపద్యాలను, గర్భితదండకంలో ద్వీప ద కూడ గర్భితమై ఉండేట్లు రచించిరి.

చంపకమాల చతుష్కంలో ఇతరము లైన పద్యాల వెన్నింటినో రచింపవచ్చు నని చిత్రకవి పెద్దన తన 'అక్షణసార సంగ్రహము'లో (8-102-106) అక్షణ. అక్ష్య తద్యమాలను ఇచ్చినాడు. అట్టి చంపకమాల చతుష్కంలో దండకం కూడ గర్భితమై ఉంటుంది. 'ప్రబంధరాజ శిరోభూషణ ప్రకృష్టబలరామ చరిత్ర' అనే గ్రంథంలోకూడ గుడారు వేంకట దాసు ఇలాంటి చంపకమాల చతుష్కాన్ని రచించినాడు. ఇట్టి వాటికి మచ్చునకు-

1. చం. స్మరజయ చారుధాను జయచర్య
యజాకృతి సాధుగాయకా
హరిహయ యాంజనేయ యన
ఘాత్య యతీడిత యార్యకల్పకా
హరిహయ హరకీర్తి యదుజాస్య
యభీష్టద యాదికర్మణా
గ్వరుళయ సారమూర్తి శమకాలి
సమాదృత సత్సుధీకా
2. చం. సరసగ శౌరిదాస సమసఖ్య
యశస్కర సౌఖ్యదాయకా
హరమత హరిగేయ సదృశాంగ
దయానిధి యాజ్ఞాభూషితా
హరిబల హరికాయ సుగుణార్ధ్య
మహామహ యన్యదారణా
పరబట భారవిక్ర సమపాద
కుభక్రమ భవ్యధీరతా
3. చం. నరశత నామదారి నదనాత
నమద్వన నారపాయకా
వరహారి వారివీర బలవాళ వరక్రమ
వైభిమజా
ధరళర తారహర ధరతార తిరస్వర
ధాతభారకా
హరిహరి యానసార యనురాసు
భయంకర హరిధారణా
4. చం. గురుబల గోత్రచైర్య గుణకూట
గురువ్రతి గోపనాయకా
తరుతల దండితాక్షరతదాసు తపఃఫల
దక్షనక్రహ

వరబల భానుజాప్త పటుభావ
భియాపహ భాగవర్ణకా
కరకలి కావిరాజ కపికాంత కనక్కవి
గణ్యప్రోవుమి.
-(అక్షణసార సంగ్రహము)

పై చంపకమాల చతుష్కంలో అనేక ఇతర పద్యాలు గర్భితంగా ఉన్నాయి. అందులో ప్రస్తుతాంశమైన దండక భాగాన్ని మాత్రం చూపింతును. "స్మర జయ జయ గాయక కల్పకా కర్మకాధీశకాదా యకా భూషితాదారణా ధీరతాపాయకా భీమజా భారకా భారణా వాయుజా నక్రహ వర్ణకా ప్రోవుమి." ఇది గర్భిత దండకం. ఈ గర్భితదండకాన్ని గురించి నాదృష్టికందిన మరోవిషయం ఏమంటే- ఈ దండకం పేరు సంగ్రామ దండకం. నగద్యయంపై పదహారు (16) రకాలు ఉండే దండక భేదాన్ని సంగ్రామదండక మంటారని తారానాథ తిర్క్కవాచస్ప త్యంలో కలదు. 'గర్భిత దండకంలో మొదటగల నగద్యయాన్ని తొలగించిన స్రగ్వీణీవృత్తం అవుతుంది కనుక ఈ గర్భిత దండకం స్రగ్వీణీవృత్త గర్భితం కూడ.

పరిశీలించేకొద్దీ దండక వాఙ్మయంలో అనేక చిత్రకవితావిశేషాలు గోచరిస్తాయి. అందుకే కాబోలు! వార్తాకవి రాఘవయ్య తన 'అక్షణదీపిక'లో దండకాలను చిత్రకవితా ప్రక్రియలందు చెప్పినాడు. దండక వాఙ్మయ సాగరాన్ని భాగా మధించినచో చిత్రకవితామృతం ఇంకా ఎంతో అభిస్తుంది.

దండకాలు మధురకవితాకాఖుకు చెంది నవిగా విజ్ఞాలు చెప్పినారు. అయితే ఆకు- మధుర-చిత్ర-విస్తరము అనే చతుర్విధ కవితలుకూడ దండక వాఙ్మయంలో దండి గానే ఉన్నాయి. ప్రస్తుతం దండకాల లోని చిత్రకవితావిశేషాలను కొంత చెప్పి కొన్నాం. వీలునుబట్టి మరిసారి దండకాలలోని ఇతర కవితలను గురించి చెప్పిద్దాం.

(* * *)

3. పానుగంటివారి నాటక రచనా చమత్కృతి

—శ్రీ రాళ్ళవల్లి సుబ్బారావు, ఎమ్. ఏ.,

ఆంధ్ర నాటక వికాసము సంస్కృతాంగ్లానువాద రూపకముగానే తొలు దొల్ల పోగినది. తదనంతరము సామాజిక స్పృహగల శ్రీ పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావు, శ్రీ కందుకూరి వీరేశలింగం, చిలకమర్తి, గురజాడ, వడ్డాది, వేదం వెంకటరాయశాస్త్రి, శ్రీపాద కృష్ణమూర్తిశాస్త్రి, తిరుపతి వేంకటకవులు, కాళ్ళవారి నారాయణరావు మొదలగు మహావీరులు ప్రతిభావ్యుత్పత్తులచే నాటకరచన క్రొత్త వెలుగుతో విమోచన మార్గముల నెరిగినది,

“నాటకాంతం హి సాహిత్యమ్”, “కావ్యేషు నాటకం రమ్యమ్” అను అభియోక్తావలీలు రూపకప్రక్రియా వైశిష్ట్యమును వివరించుచున్నవి. ప్రామాణిక కవుల కాలమునకు ముందే అనగా కవిత్వ యమునకు ముందే కాలిదాసు, భట్టకాణాదులు వెలియించిన సంస్కృత నాటకములుండెను. కాని కావ్యానువాదములు తెనుగున 18వ శతాబ్ది ఉత్తరార్థం వరకు వెలువడలేదు. అందులకు కారణములు పెక్కు గలవు. పాత్రపోషణకు ననువైన భాష లభింపకుండుట, పండితపోషకులైన రాజుల నిరాదరణ, నాటకప్రదర్శనారంగస్థలములు లేకుండుట, నటులకు సమీపమున గౌరవస్థానము కల్పింపకుండుట కారణములు కావచ్చును.

19వ శతాబ్ది యారంభములో రూపకక్రియా నిర్మాణములో సాహిత్యసృష్టి సారంభించిన ప్రముఖ నాటకకర్త శ్రీ పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావుగారు. వీరి సాహిత్యలతకు తొలుత విరియిన విరజాది నర్మదాపురుషత్వీయము, ప్రపంచ

ప్రఖ్యాత అంగ్లరూపక సృష్టికర్త షేక్స్ పియర్ వీరి కాదర్శము. ఈ అంగ్లనాటక కర్త ప్రాసినన్ని నాటకములు నిర్మించి, లోకకప్రపంచము నంతటిని రూపకముల చిత్రించుట వీరి యభిమతము. వీరికి షేక్స్ పియర్ యం దెంతటి యారాధనా భావమున్నను వారి రచనల నాంధ్రీకరింప వూనకుండుట విశేషము.

వీరు రచించిన నాటకముల సంఖ్య సుమారు ముప్పది. ఇందు పౌరాణికములు, చారిత్రికములు, స్వకపోలకల్పితములును గలవు. భర్తృవరం రామకృష్ణ మాచాగ్యులు కోలాచలం శ్రీనివాసరావు గార్లవలెనే వీరును కేవలము స్వతంత్రరచనలే గావించిరి. వీరు వారివలె నాటకములందు పాటలను ప్రవేశ పెట్టలేదు. పద్యగ్రచనయందును ఆటవెలిది, లేటగీతి, సీసములనుమాత్రమే రచించిరి. నాందీపద్యములను వ్రాయునపుడు మాత్రము వృత్తిపద్యములను రచించిరి. నాటకములందు పాడుట కను వైన పద్యములుండరాదని వీరి దృఢమైన యభిప్రాయము.

వీరి రచనయందలి భాష వ్యావహారిక మనకు దగ్గరగా నుండు సరళ గ్రాంథికము. ఆ కాలములో సరళ గ్రాంథికమున రచనలు గావించిన శ్రీ కందుకూరి, శ్రీ చిలకమర్తి కంటివారి భాషాపటిమకంటె విశిష్టమైనది వీరి భాషారచనావిధానము. ఇది అనవ్యాసుకరణమైనది.

పానుగంటివారి నాటకలక్షణములు :

వీరి నాటకములన్నియు నేకాంకికములే. ఏకరంగములే ఆంధ్రవాంతరంగ విభజనము లేదు. వీరు ప్రవేశ విష్కంభముల నధికముగ వాడలేదు. సన్నివేశ

కల్పనము అద్భుతావహమైనది. ఆ యా సన్నివేశములు ప్రేక్షకులలోని కథా హలమును మరింత రేకెత్తించునట్టివి. ప్రతి సన్నివేశమును పూర్వాపర సందర్భ కుద్ధి కలదై బొచితీరరితమై యుండును. వీరి నాటకములందలి సంవాదకాళములు ప్రశంసార్హము. ఇందులకు వీరి ప్రతిపాత్ర నిదర్శనమే. సంవాదములందని ఉక్తి వైచిత్రీ కొన్ని సందర్భములందు హద్దులు మారుటయు సంభవించినది. ప్రసంగవశమున నిట్టి వైచిత్రీ బొచితీరహితమై కనిపించును.

దాసజనులచే పశ్చింపు ఆసభ్యములు కోకొల్లలు. వీరికి కోతిగురుసుతిను, నసభ్య ప్రలాపములు నధికము. నాటకములన్నింటి ఈ దాసీజనులు నిగ్రహానుగ్రహముగలుగా కాన్పించురు. ఒకచోట దళరథ మహారాజాభాగ్య కైక, తనవద్దకు భర్త వచ్చునట్లు చేయునుని దాసి నర్థించును. ప్రసిద్ధ నాటకములందే ఇట్టి పాత్రలను ప్రవేశపెట్టిన వీరికి కల్పితనాటకములందెట్టి యభ్యంతరముండదుకదా!

పానుగంటివారికి షేక్స్ పియర్ నాటకము లాదర్శము లైనవి. Restriction comedy ల ప్రభావము వీరిపై అధికముగా నున్నది. ఈ కామెడీలలో ఆసభ్యములకు నష్టలములకు నిధానము లైన సన్నివేశము తత్వధికములు. పానుగంటివారి రెంతటి సంస్కార ప్రియులైనను నట్టి అష్టలములకు తొలగింపకుండుట వారి వ్యంగ్య హాస్య ప్రీతికి నిదర్శనము. లోపము కన్పించినచోట, అవకాశము దొంకినచోట వీరిక విసురు విసరక యుండలేదు.

వీరికి ఉపమాంకార ప్రయోగము నందు మిక్కిలి ముక్కువగలదు. ఈ యంకార ప్రయోగము రచయితయొక్క నిశితమైన ప్రకృతిపరిశీలనాశక్తికి నిదర్శనము.

లోకోత్తరము, కలహబడులు వీరి రచన మన నత్యధికములు.

తమచుగా వీరి నాటకములందు దీర్ఘ స్వగతములు కాన్పించును. ఇందులకు నర్వదాపురుకు లేయ మొక అపవాదము. దీర్ఘ స్వగతములను వీరు పద్యరూపమున కూడా సాగించుట యొక వింత. పాత్ర అచే అపహరించి మోట్లాడించుటకూడ వీరి నాటకములలో అధికము. ఒకటి రెండు పాదములున్నను పానుగంటి వారి సంభాషణలు ఉదాత్తస్థాయిలో నుండును. ఈ లక్షణము ప్రసిద్ధవిమర్శకు లైన శ్రీ పింగళి లక్ష్మీకాంతం ప్రభృతులచే ప్రశంసించబడినది.

రంగస్థలమును రెండు మూడు కక్ష్యలుగా విభజించి, యొక ప్రక్క ప్రధాన పాత్రలు మోట్లాడుచుండగ మఱొక ప్రక్కనున్న నటుడు వెనుకటివానికి కన్పింపకుండ వాని సంభాషణలు తాను జ్యోభ్యానించుచుండును. ఆ సన్నివేశములలో నిది యంత యుచితముగా నుండదు. ఇందుకు నర్వద, కోకిల, రాధాకృష్ణ మున్నగు నాటకములు నిదర్శనములు.

రాధాకృష్ణ నాటకమున రావు, ఆమె చెలికత్తెలు రంగమధ్యమున మోట్లాడుచుండగ ఒక ప్రక్కనుండి కారదాకృష్ణులు, మఱొక ప్రక్కనుండి తరళాకృష్ణులు ప్రవేశించి తామితరులకు గన్పింపకుండగా వారిమోటులను చేప్తులను విమర్శించుచుండుట, ఈ లక్షణము పెక్కు నాటకములందు తొలుత పాటించబడినను, నిండలి అసంభావ్యతను కవిగారు త్వరితగతినీ గమనించియే యుండిరి. కావుననే తరువాతి నాటకములలో రంగస్థలము బహుపాత్ర సంకీర్ణము గావించుటపై వేటొక శ్రోతమార్గమును పాఠక అంగీకరించిరి. రంగస్థలమున ఒకరిద్దరు పాత్ర

లుండగా వారితో భాషించు ఇతర పాత్రలు నేపథ్యమునందే యుండి మోట్లాడును. ఇట్టి పద్ధతి “బుద్ధ బోధ సుధ” అను నాటకమున కాననగును.

మొవ్వది నాటకములను వ్రాసినను పానుగంటివారి పాత్రలు ఒకదానితోకటి పోలియుండక ప్రత్యేక బైకృష్ణములు కలిగియుండును. ఇట్టి ప్రత్యేకత వీరి నిర్మాణచాతురికి నిదర్శనము. ఇది వీరి నవ్య మనస్తత్వ పరిశీలనాపాటకము సర్వదా ప్రశంసార్హము. సన్నివేశముల కూర్పు, సంవాదకాళము, పాత్రలస్పృష్టి అను మూడు నాటక విశిష్ట గుణత్రయము. ఇట్టి నాటక లక్షణములు అనితరపాధ్యములు.

వీరి నాటకములు-చరిత్ర :

వీరి “సారంగధర” నాటకము సుఖాంత మైనది. ధర్మవరం రామకృష్ణమాచార్యుల వారి సారంగధరను వాచి, యందలి అస్వాభావికతను తొలగించుటపై వీరు మరల వ్రాసినట్లు కాన్పించును. కల్పిత కవులలో “పూర్ణిమ”, “రాత్రి స్తంభము” అను నాటకములు విషాదాంతము కాక పోయిన తచ్చాయలు కల్గినవే.

పానుగంటివారి రచనలలో విశిష్టగుణములు మూడును, దోషములు మూడును గలవని సుప్రసిద్ధవిమర్శకులు శ్రీ నందూరి బంగారయ్యగారు తమ యభిప్రాయము వెల్లించిరి.

విశిష్టగుణములు :-

1. సహజత్రుతిభ 2. సమానత-త్రుక్యతి చరిత్రము 3. ఉదాత్తార్థప్రతిపాదనము.

దోషగుణములు :-

1. నీరసపద్య రచన 2. అసభ్యత 3. ఛాందసపు ధోరణి.

“రాధాకృష్ణ”, “విజయరాఘవము”, “పాదుక” మొదలగువానిలో పానుగంటి వారు మహాదరాళయములు ప్రతిపాదించి లోకోపకారము గావించిరి. వీరు శ్రీరామపదరాచీవములందు భక్తినిబద్ధ చిత్తులు. తమ నాటకములలో భక్తిత్రుతసంగములు, దేవుడు ప్రత్యక్షమగు సందర్భములందు తన్మయమై, పాశవలను కూడా తన్మయస్థిరిగి గాంపోవుదురు. ఇట్టి నాటకములలో రాధాకృష్ణ తమయానికము.

వీరి రచనలన్నియు లోకకళ్యాణాకాంక్షితములే. కావుననే ధరతరాకృష్ణులు “లోకా సుమస్తాః సుఖినోభవన్తు” అని యుండును. తేలుగు సాహిత్యముననే కాక పాశ్చాత్య సాహిత్యమునందును పానుగంటివారి రూపకరచనా విధానము మేల్తరమైన దని, అధిక సన్మానములను బడయుచున్న టేటర్ లింక్, లెర్నార్డ్ ము, ఇల్బ్రెక్ మొదలగు రచయితలకంటె వీరి రచనలు తొన్ని ప్రశస్తతరములని గమనింపనగును.

కావుననే నొలిరచనలచేతనే తీయవలీ కేంకటకపుత్రులచే “అభినవకాలిదాసు” అనెడి బిరుదముచే ప్రశంసించబడినవారు శ్రీ పానుగంటి. నాటక చరిత్రోధనానుమాలముగా పానుగంటివారు తమ నాటక పీఠికలలో రచనానుక్రమణిక, రచనా కాలములను పేర్కొనిరి. ఈ విశిష్ట గుణము తీరుపోలే నాటకకర్తల కాదర్పమై, మార్గదర్శకమై భాసించుచున్నది.

4. ముత్యాల సరాలు - నవీన స్వరాలు

— 'సాహిత్యరత్న' శ్రీ పి. వి. ఎల్. సుబ్బారావు

"The author lives through the reader",¹ ఈ వాక్యాన్ని విజయించిన కవులలో పేర్కొనవలసిన కవి గురజాడ అప్పారావుగారు అన్నది అందరూ అంగీకరించవలసిన సత్యం. తెలుగు కథకు శ్రీకారం చుట్టిన కథారచయితగా, తెలుగు కవికను క్రొత్తదారి వట్టించిన కవిగా తెలుగు సాహిత్యాభివృద్ధిలో ధ్రువతారగా విలసిల్లిన 'కన్యాశుల్కం' నాటక రచయితగా, వ్యవహారిక భాషాప్రయోగంగా వైవిధ్యం నిండిన వ్యక్తిత్వంగా గురజాడ విజయించి ఓ వెలుగు ఖాతా. ఆయన రచనలను చదవని తెలుగు రచయిత, ఆయన మాటలను వినని తెలుగు వారు లేరంటే అది అతిశయోక్తి కానేరదు. అయితే ఆయన రచనలనుండి ప్రభావితం అయి, ఆ దారిలో నయవించారనే అతిరాస కల్గినవారు, తయరించగలిగినవారు ఉన్నారని తెలుగు సాహితీలోకానికి తెలియజేసే విజయ వంశమైత మనోజ్ఞురాలానికి మనోహర రూపమే ఈ కవికాసంపుటి "ముత్యాలసరాలు - నవీన స్వరాలు."

సాధారణంగా ఒక వుస్తకంలో ఒక రచయిత ప్రతిభ, అతని ఉద్దేశ్యాలు చోటుచేసుకొని మనకు దర్శనమిస్తాయి. కాని ఒక మనీషివి, అతని ప్రతిభకి వ్యతిరేకంగా ఆనేక మంది తమ ప్రతిభలను జోడించి వ్రాసిన కవికలలో "బోటీ" అనే "గీటురాయి"ని విలసిల్లిన తలమానికమైన కవికల సుంకం, కవికలలో జరిగిన సంఘర్షణకి అక్షర సాక్షాత్కారం. మనోజ్ఞ వల్లికేశవస్వామి ఈ వుస్తక ప్రచురణ విజయంగా అది గురజాడకు అక్షయ సత్కారం.

ఈ వుస్తకానికి ఆసలు 'అ' అప్పారావు గారు అయితే 'అ' ఆవిష్కర్త ఆచార్యగారు అవడం సముచితంగా వుంది.

ఈ వుస్తకంలో ఐహమతులు పొందినవి, ప్రచురణకు వీలకరించబడినవి మొత్తం 27 కవికలు ఉన్నాయి. ఈ కవికలన్నింటిని రెండు రకాలుగా వర్గీకరించవచ్చు.

1. ఒకే అంశముపై వివరంగా వ్రాయబడిన కవికలు. ఉదా : శ్రీ వివాహసమస్యపై శ్రీ వై. కంకరనారాయణగారి 'కనువిప్పు', ఐతా చంద్రయ్యగారి "కన్యాదానం", వంతుల దక్షిణామూర్తిగారి "నేటి పూర్వ".

2. వివిధ అంశాలను పూర్తిస్తూ వ్రాయబడిన కవికలు. ఉదా : శ్రీ ఆయనాం కనకరత్నాచారిగారి "భాష పేరున", రా. తెన్నేటి సుబ్బారావుగారి "మేలుకొంటే", బోలోజు వెంకటాచారిగారి "నేటిచదువులు."

ఈ కవికా ముత్యాల మూటకు ముందు మాటను అందించిన శ్రీ జి. వి. సుబ్రహ్మణ్యంగారి మాట "ఈ కవికలన్నింటిలోను ప్రధానంగా కథకన్నా, వర్ణనకన్నా సూక్తి ఎక్కువ ప్రాధాన్యత కనిపిస్తుంది,"లో మన మంతా ఏకీభవిస్తాము. అది వుస్తకం మొదటి పేజీలు తిప్పగానే ప్రథమ కవిక "కను విప్పు" లోనే దర్శనం ఇస్తుంది.

"సకల ప్రాణుల రేహమొక్కచే
బాధలందరే గాదలందరే
విందు ప్రాణము తీయతగునా
జాలి లేకుండన్."

గురజాడ ముత్యాలసరాలలో వున్న ప్రధాన విషయం సంఘ దురాచారాలను వ్యంగ్యంగా విమర్శించడం, తర్కాచింత సమాజానికి ఓ దారి చూపడం. అది గురజాడ అడుగుజాడలో నడచిన ఈ "నవీన స్వరాలలో" మనకు కనిపిస్తుంది. నేటి మన సమాజం ఈ కవికల్లో మనకు దర్శనమిస్తుంది.

1. వరకట్నం :

కన్నెకుల్కము మాని వరునకు,
కట్నకానుక లిచ్చుచుంటిమి,
కన్నెలకుతుల చేటుగానక
కనులు మూసుకు తిరుగుచుంటిమి,
"వేగుచుక్క-తునికి దిగిరా"
— శ్రీ వవనం నారాయణమూర్తి

2. సతి సమస్య :

భర్త చచ్చిన కొంత కోకం,
సతిని చేస్తే పోవునంటూ,
మూడనమ్మకములకే బలియీ
అనిల బతుకేదోదు.
"మనసు చెప్పిన మాట"
— విహార్. వేంకటేశ్వరరావు

3. విరుద్ధోగం :

ఎంత చదివిన ఎన్ని నేర్చిన
లేని లేకా ముడుపు రాకా
వయస్సు మీరిన విరుద్ధోగికి
ఎదురుచూచిన జాలు మోళి.
"మేలుకొంటే"
— రా. తెన్నేటి సుబ్బారావు

4. జనాభా సమస్య :

ఆదిక సంతతి దేశమందున
అనర్థాలకు దారితీయును
పరిమితంబై, పౌష్టికంబగు,
నంకు దేశపు ఒక్కరోదు.
"మేలుకొంటే"
— శ్రీ శిషా హరగోపాలరావు

ఇదే కవికలో ఉగ్రవాదంగూర్చి, మన
దాద్యతని గూర్చి చెప్పారు.

ఉగ్రవాదం యెక్కడున్నను
జాలి ఐక్యత కుంటువదునోయి
దాన్ని విరూపించు భారము
వీదిగా తలపోయనోయి,

1. Literature for an age of
science by Hyman Leyy
& Helen Spalding.

జాతీయ సాంస్కృతిక వక్షస్పత్రిక

నేటి రాజకీయ నాయకుల పరిస్థితి "వేగు చుక్క భువికి రా" లో చక్కగా వివరించబడింది.

దేశ ప్రేమకు పదవి కాంక్షను
భాష్యమని మది నెంచుకొంటిమి
అశ్రుకుల కతి మంచి గూర్చుచు
దేశ సంపద దోచుచుంటిమి.

సమాజంలో శాంతిభద్రతలు రావాలంటే ఏమి కావాలో శ్రీ చింతలపూడి సన్యాసి రావుగారు తమ కవిత "మానవప్రబోధము" లో వివరించారు.

బుద్ధిదేవుని బోధనములను శ్రద్ధతోబాలించి
వన్యదే శాంతిభద్రత లవని వెలయును
శాశ్వతంబుగ మానవ.

అలాగే పేదరికాన్ని విరూపించడానికి..

"పేదవానిని చూచి గుండెల,

వేదనాధారమ్ము నింపుక,

జాతికవిత్వం పాడు బొక్కచే

జాల దేనాడున్."

"కవిచారీతులు"

-శ్రీమతి యమ్. రాజ్యలక్ష్మి

మరి పేదరికానికి సమాధానము "విశ్వ గీతి"లో శ్రీ పావయ్యకాఫ్రిగారు ఇస్తున్నారు.

"ధనమేగా ఇందనము జగతికి

కృషిని పల్నగ కరువులుండున్."

నేటి మన పార్టీల తీరుపై 'భాష పేరువ' కవితలో శ్రీ అయినాం కనకరత్నాదారిగారు.. మరము కొక జాతీయపార్టీ,

కులము కొక ప్రాంతీయపార్టీ,
పుట్టి పెరిగిన దేశ మెట్టుల బాగుపడునోయ్.

నేటి చదువులపాఠం, అది కేవలంపాఠం, ఒక విధంగా ఘోరం అంటున్నారు శ్రీ పోలోజ వెంకటాచారిగారు 'నేటి చదువులు' కవితలో నేటి చదువులు గైర్లు మదువులు కట్టు మహాయుధ దొడ్డిదొడ్డ దారులు నిపారసులకు, బరువులకు అవి తలలు వంచిన కాంత మూర్తులు.

మనిషి సంఘం మారాలంటూ, గోల చేయడం కాదు, ముందుగా కాసు మారాలని ఆదేశిస్తున్నారు 'మెరుపుదాడి'లో ఉమ.

మారవ లేని సంఘమంటూ

మాటిమాటికి కేకలేలా,

సంఘమంటే నీవు కావా : తెలుసుకోలేవా :

సమాజంలో మనిషి ఉన్నంతకాలం 'దేవుడు ఉన్నాడా, లేదా?' అనేది చర్చనీయాంశమైతే 'దేవుడు' అనే విషయంపై గురజాడ 'మనిషే దేవుడు' అంటాడు. పతివాడ రామా రావుగారు తమ కవిత 'స్నేహ మొక్కచే శాశ్వతము'లో ఏమంటున్నాడో చూద్దాము.

దేవుడు కలదటంచును,

దేవులాడకు సోదరా! ధర జీవకోటినే దాగియుంచును,

నేవదేయుట నేర్చుకో.

దేశమంటే మట్టికాదోయ్,

దేశమంటే మనుషులాయ్ అన్నారు గురజాడ.

ఆ మనుషులు మేలుకొంటేనే శురోగమ వం అంటున్నారు శ్రీ తెన్నేటి మధురావు గారు. వ్యవహారికభాషలో పాటు ఈ సంకలనంలో గ్రాంథికభాషాప్రయోగం కన్పిస్తుంది. వీ దృగంపల కాంతి హాలలు నాడు జీవ విభాస రీలలు నా మనోజ్ఞ మృదూక్తి నైపుణి నా మనమ్మున రాగవరిణి.

.. "హాసహేల"

అమలంద "మృత్యులనరాలు" విజయంగా ఈ సంపుటికి మనకి మరింత రాగబంధాలు. ఈ అమలంద సరల్లోని శ్రీ ఎ. గోపాలరావు గారి వద్యాన్ని శ్రీ జి. సుబ్రహ్మణ్యం గారు తమ ముందుమాటలో సంపుటికి తరత వాక్య మని ఎఱిగించారు.

కందవద్యము కవిబ్రహ్మతీ,
నీనమది శ్రీనాథ స్వంతము
అటవెరిదికి హక్కు వేమన
అత్తురాయని జాతి ముక్త్యార్
తెలుగుకల్లికి క్రొన్నగర్.

శ్రీ పాత్రోగారు తమ కవిత 'వెలితి'లో వెలితిలేని మనిషి ఉండదని, అయితే వగచడం తగదంటున్నారు.

వెలితి లేనిదే విలువ తెలియదు

వెలితి కలదని తలత కూడదు

వెలితిలేని ప్రవృత్తు దెవలో

తెలిసికో చాలా.

"ముక్తకంఠం" కవితలో శ్రీ వి. శాశిదాసుగారు 'దైవమన్నది వత్సమైతే, దైర్యముగ వత్సమునే నమ్ముము' అంటూ ఓ వత్సాన్ని వచించారు.

"సహజ ప్రకృతివైపు" అనే కవితలో శ్రీ ఎస్. వెంకటేశ్వరరావుగారు భరతఖండ సంస్కృతి సాంప్రదాయాలను స్మరిస్తూ నేటి పితిని వర్ణిస్తున్నారు.

పేదప్రజల అర్పణదం,

స్వార్థశక్తుల వగ్గునత్యం

దారిదోపిడి, నిలుపుదోపిడి,

వోట్లపేరిట వోట్లదోపిడి

మానవత్వంవైపు మరలమని హెచ్చరిస్తున్నారు.

ఈవిధంగా ఈ కవితాసంపుటి, వద్యానికి ప్రధానం తగ్గిన ఈ రోజుల్లో రావలసినది. నేటి సమాజానికి వరపకు చక్కని సాధనమని మరోసారి విరూపించింది.

సాహిత్యానికి సాంకేతిక విజ్ఞానం తోడయితే క్రొత్తరీతిగనులు రాగలవని "కంప్యూటర్ ప్రోసెసింగ్"లో జరిగిన ఈ పుస్తక ముద్రణ ఓ ఉదాహరణ. దీనికి ఆభరణంగా 'చిత్రకళా శిరోభూషణ' శ్రీ అంట్యాకుల పెడిరాజుగారు వేసిన గురజాడ అప్పారావు గారి ముఖచిత్రం ఈ పుస్తకానికి అమరింది.

గురజాడవారి ప్రేరణతో వృణియించబడిన ఈ కవితల సంపుటిని వారికి అంకితమిచ్చి మనోజ్ఞ వల్లికేశన్ నవారు ధన్యులయినారు. రచయితల రచనలతో వ్యాపారమే ప్రధానంగా భావించే నేటి వల్లికేశన్ సంస్థలకు ఓ ఆదర్శం చూపించారు.

చివరిగా, "A writer creates writers among his readers" అనే వాక్యాన్ని విజయచేసి కొద్దిమంది కవులలో గురజాడ ఒకరని, వారు ఆంధ్ర సాహితీలోకంలో విజయచేసి "వెలుగుజాడ" అంటూ ఈ పమిక్షను పూర్తిచేస్తున్నాము.

(*)

5. హృదయమైన పద్యం - దాని నేపథ్యం

—శ్రీ లింగాపు మన్మథరావు

వసుధను నూనె రాచి వనిపావకు
వెచ్చని నీరుపోసి యం
పెనగ మయాలమంచి మదిహెచ్చిన ప్రేమను
జోలపాట సం
తనమున పాడునట్టి మగనారి సుఖంబె
సుఖంబుగాని ఏ
విమగులు లేని జీవితము వివృతమేగద
జీవితేశ్వరా.

పద్యంలో 'జీవితేశ్వరా' అనే పదాన్ని
ముందుగా తీసికొంటే జీవితానికి ప్రభువైన
వాడా! స్వామీ! ప్రభూ! అని అర్థాలు
మృతించగలవు. 'జీవితేశ్వరా' అనే పదాన్నే
ఆధారంగా గ్రహించి ఈ పద్యం ఎవరు
ఎవరితో వలుతుకున్నారో ఊహించవచ్చు.

1. భార్య తన భర్తతో సంకానంలో ఉండే
మథామథాతివి గూర్చి చెబుతున్నట్లు కవి
విస్తుంది.

2. ఎవరో ఒక వ్యక్తి భగవంతునితో
సంసారం (సంకానం) పై ఉండే కాంక్ష
వెలిబుచ్చుకున్నట్లుగా తెలుస్తుంది. (వసి
విల్లిల దాగోగులు చూపేది సామాన్యంగా
ప్రేమ. కమల ప్రీతి ఎక్కువ ప్రాధాన్యత
వీయవచ్చు. "మగనారి సుఖంబె సుఖంబు"
అనే మాటల్నిబట్టికూడ ప్రీతి వర్తించేయ
వచ్చు. అంతమాత్రాన పురుషుడు కాదని
అనుకోకూడదు.)

స్వామీ! వనినానికి వసుధ నూనె వ్రాసి,
వెచ్చనినీటితో స్నానం చేయించి, అనందంతో
ఉయ్యాలలో మంచి, ప్రేమతో జోలపాట
పాడినటువంటి మగనారియొక్క సుఖమే
సుఖముగాని ఎట్టి శిశువులులేని జీవితం వృధా
యే గదా" అనే భావం స్పష్టంగా వెల్లడి
అవుతుంది.

పద్యంలో అర్థంగాని పదాలంటూ ఏమీ
లేవు. అన్నీ తేటతెల్లమైన తెలుగు పదాల
బొందిక. వదాల వుప్పాలు మరిగెత్తుకు వచ్చి
తంవకమాలగా ఏర్పడ్డాయనివిస్తుంది.

ఇంతటి హృదయమైనపద్యం ఎవరు వ్రాశా
రంటారా? పేరు మూలా పేరన్న కాప్రి. నేడు
అంత్రసరస్వతికి మేడ కడుకున్న మేటి
మేప్రి. శతాధిక గ్రంథాలు వ్రాసి అంసరి
యెరుగని మహామనీషి. విజయనగరంవినాసి.

శ్రీ కాప్రిగారి కావ్యాలన్నీ పరిమళంతో
కూడిన వుప్పాలైతే వన్నాకరించే తెల్లని
మల్ల 'తద్రాద్రిరామదాసీయం' వానిలోను
రాశిలోను ఉత్తమమైంది. పై పద్యం అందు
లోనిది.

యౌవదాండ్రంలో రామదాసుగా ప్రసిద్ధు
డైన కంచెర్ల గోవన్నయొక్క జీవిత గాథను
'రామదాసీయంగా' రసవత్కావ్యంగా తీర్చి
దిద్దా డీకవి. లింగన కామాంబలు గోవన్న
(రామదాసు) కల్పిడండ్రులు. సంకానంలేని
కామాంబ తన భర్తయైన లింగన్నతో వేదనా
పూరితంగా వర్ణిస్తూ పద్యం. శ్రీ కాప్రిగారు
అంత్రసరస్వతికి పెట్టిన పై పేద్యం.

కాప్రిగారి కృతులు ముద్రణాభాగ్యానికి
నోరుకొన్నవి ముమారు తొంభై వరకు వున్నా
యి. అందులో యాభైమంది అరవైవరకు
శతకాలే కావడం విశేషం. తన జీవితకాలంలో
శతశతకాలు పూర్తిచేస్తారంటే అది అతిశ
యోక్తి కాదేమో! ఇన్ని కృతుల్లోకూడ ఒక
దానికొకటి విలక్షణం కవిస్తుంది. తద్రాద్రి
రామదాసీయం, అనార్కలి, స్వాతంత్ర్య
వీరుడు, ముకుందమూరి ఇత్యాదులు కావ్యాలు
కాగా, సూర్యనారాయణ శతకం, వేంకటేశ
శ్వర శతకం, సాయి శతకం మొదలైనవి శత
కాలు. ఈ కవి తన కావ్యకరీరాన్ని భక్తి

ఎక్కడ నీ చిరునామా?

—S.V.S: సాయిప్రసాద్, M.A.,

ఓ కలియుగ దైవమా
భవమా!
ఎంతమంది
తేడల్పి కూర్చితేకావ!
ఎంతమంది
మెడలు విరగొట్టావ!
ఎంతమంది
గోల్డ్ మెడల్స్
తాకట్టు పెట్టించుకొన్నావ!
సువ్వొట్టి కాగితానినే అయినా
నీ చుట్టూ ప్రపంచాన్నే
పరిభ్రమింప జేసుకొంటాన్నావ!
భవమా!!
ఇంతకీ
నీ చిరునామా
ఎక్కడ? ? ?

(0)

రసంతో పోషించడానికి విశ్చయించుకొన్నట్లు
కవిస్తుంది.

సున్నితమైన, సరళమైన పదజాలంతో
చెప్పదలచుకొన్న విషయం నేరుగా పతిక
యొక్క హృదయంలో చొచ్చుకొనేలా కవి
త్వాన్నిల్లగల డీకవి. ఆయన కావ్యాలన్నిటి
లో ఇతివృత్త నిర్వహణ, రసపోషణ, పాత్ర
చిత్రణ, చందస్సొందర్యం, అలంకార వైభ
వం, కయ్యాసాధాగ్యం, భాష-శైలి మొదలగు
కవిశాసామగ్ని వున్నట్లుగా నిండిఉంటాయి.

ఎన్నో కావ్యాలు వ్రాసినప్పటికీ కాప్రి
గారు కవిలోకంలో మరుగునపడ్డ మాణిక్యం.
'తద్రాద్రిరామదాసీయం' కావ్యంపై దెంగు
బూరు విశ్వవిద్యాలయంలో ఎం. ఏల్. వట్టం
కోవం పరిశోధన చేయడమైంది. కాప్రిగారి
ఏవత్సాహిత్యపరివస్యపై పరిశోధన చేయవల
సిన అవసరం ఎంతైనా వుంది. జిజ్ఞాసులైన
పరిశోధకులు పూనుకొందురుగాక!

— 0 —

8. మన భారతం (పుస్తక సమీక్ష)

— శ్రీ 3. మార్కండేయులు

‘మంచిపుస్తకాన్ని మించిన స్నేహం లేద’న్న నూత్ని అక్షరసత్యం అనిపిస్తుంది శ్రీ జి.వి.వి. నరసింహారావుగారి ‘మన భారతం’ పద్యకావ్యం చదువగానే, శ్రీ జి.వి.వి. నరసింహారావుగారి తూర్పు పేరు గరికపాటి వెంకటబసవ నరసింహారావు. ప్రస్తుతం మనకు కరిచయం అవుతున్న “మనభారత” పద్యకావ్యరచయిత కిది తొలిప్రయత్నంగా అనిపిస్తోంది. ‘త్వరగా చదివించగలిగే’ మంచి పుస్తకానికి ఉండవలసిన అక్షణం ఈ పుస్తకానికి ఉంది. ప్రస్తుత సభ్యసమాజంలోని సమస్యల నెత్తిచూపి పరిష్కారం తెలియజేసి ప్రబోధార్థికమై ముగింపు నిచ్చిన ఈ పద్యకావ్యంలో 18 పర్వాలున్నాయి. ఒక్కొక్కపర్వంలో పద్యనిమిది పద్యాలున్నాయి. నీరిసంపదలతో కులకూగే భారతదేశం విడకేయుల ఆక్రమణలకు గురియ్యడంతో మొదలుపెట్టి స్వదేశీయుల పాతనలో ప్రజలు పడుతున్న అగచాట్ల వరకు చక్కని పద్యాలతో భారతాన్ని కళ్ళముందు నిల్పిన శ్రీ జి. వి. వి. చేయి తిరిగిన పద్య రచయిత అనడంలో సందేహంలేదు.

వెంకటరమణశ్రీ, వెంకట నూర్యసారాణి మహాదయుల పుణ్యాలవంటగా జనియించిన శ్రీ నరసింహారావుగారు ఎం. ఎ; ఎంఫీల్ పట్టాలుపొంది ప్రస్తుతం గుంటూరులోని ‘శ్రీ వేంకటేశ్వర బాలబడిర్’ సంస్థలో అధ్యాపకవృత్తి సాగిస్తూ సాహిత్య పఠనరచన పోషణాదులందు అభిరుచి చూపిస్తూ అవధాన విద్యయందు అసక్తిని చూపుతున్నారు కూడ.

(మూడువడులలో కానుభవంతో చూచి చలించిన సమస్యలకు పరిష్కారం ఆలోచన చేసి చేసి మధనపడి యీ కావ్యం రచించి’ నట్లు, ‘నిర్దిష్ట హృదయమధనం నుండి యీ మనభారతం ఆవిర్భవించింద’ని కవి తన హృదయాన్ని వెల్లడిచేస్తూ అంటారు ముందుగా. “ఇది మహాభారత మంత పెద్దరచనకాదు.” ‘చుట్టూరా ఉన్న చీకటిని తిట్టుకుంటూ ముళ్ళోపడంకన్న ప్రయత్నించి ఎంత చిన్నదీపాన్నయినా వెలిగించడం మంచిదన్న యువభారతి నూత్నియందు వాడు నమ్మకముందన్నది కవి హృదయంలోని మాట. తనదృష్టిలో ‘పద్యప్రక్రియ నిత్యమూతనమైనదన అది ఎటువంటి అధునిక భావాలనయినా కత్తి మంతంగా వ్యక్తీకరించగలదని, కాక పోలే పద్యరచయితలు కొంత చాదస్తాన్ని వదిలిపెడితే ఇతర ప్రక్రియారచయితలతో కులకూగవచ్చని’ అంటూ ప్రక్రియ ఏదైనా సుక్రియ కావాలంటారు” ఎంత చక్కని భావన.

ఈ కావ్యరచనాకాలం 1985-86 అని కవి పేర్కొన్నా 1988 ఆగష్టులో ఇది “గరికపాటి ప్రచురణ” పేర ప్రచురింపబడ్డానికి కొద్దికాలం ముందుగారచించిన కొన్ని పద్యాలు కూడా ఇందులో చేర్చినట్లనిపిస్తుంది.

మనభారతాన్ని కవి మనకు చూపిస్తున్నవరుసఇది. 1 ఆదిపర్వం 2 ఉద్యమ పర్వం 3 స్వతంత్రపర్వం 4 దారిద్ర్యపర్వం 5 ఉద్యోగపర్వం 7 అవినీతిపర్వం 8 అశాచారపర్వం 9 మతపర్వం 10 స్త్రీ పర్వం 11 సంసారపర్వం 12 దురభ్యాస పర్వం 13 కళాపర్వం 14 రాజకీయ

పర్వం 15 అధికారపర్వం 16 అభివృద్ధి పర్వం 17 పరిష్కారపర్వం 18 ప్రబోధ పర్వం.

ఆదిపర్వంలో క్రికరమై జగజ్జననకీకరమై అంటూ భారతమతకు మ్రొక్కి విశ్వతలో నిర్వికల్మదుర్ భేద్యమై ఉన్న హైందవరాజుతోకం విలవిడిచి ఆక్రమణలకు తావిచ్చిందో తెలియజేస్తూ ‘భరత మేదిని’ ఎత్తువారింటి బిడ్డయి ఒత్తిల్లింద’ని అంటారు. బిటిఘవారు మనరాజ్యాన్ని ఆక్రమించారన్నపుడు “భరతని ప్రాదుభంకని విధమైన ‘రాజ్యమాక్రమించారని పేర్కొంటూ ‘గుడ్డిలో మెల్లగా వారుచేసిన సాకర్యాలును పేర్కొన్నారు. ఆ నిచ్చుకీపాత విమర్శ కావ్య మంతటా మనకు కనిపిస్తుంది. కడకాతి వారని ఆకాలంలో సంఘం వెలిజేసిన వారిని మతం పేరుతో మధ్యపెట్టారన్న సందర్భంలో ‘పాదములందు పుట్టిరను భావమూచే వెలిజేయబడ్డ సోదరభారతీయులని పేర్కొనడం ‘పద్యాభ్యాసం కూడ్రోజాయిత’ అనువేదవాక్యం ఆధారంగా అన్నట్లనిపిస్తుంది ‘సతీసహగమన నిరోధక చట్టంచేసి నందుకు బిటిఘ ప్రభుతను’ మెచ్చుకొంటారుకవి.

రెండవదైన ఉద్యమపర్వంలో స్వాతంత్ర్యసిద్ధికోసం ఒక అల్లూరి, మోగోజోను, ఇంకొక భగత్. తిలక్, గాంధీల వంటి మహాత్ములత్యాగాలను పాఠకలోకానికి గుర్తుచేసి జలియన్ వాలాబాగు దురంతాన్నికళ్ళముందు నిల్పి ఉపసత్వాగ్రహాన్ని ఒప్పుగా చెప్పి క్విట్టిండియా ఉద్యమం పట్టుకెల్పి” అహింసాతీర్మానానుభవించిన స్వతంత్ర భారతావనిని కనుల ఎదుట సాక్షాత్కరింప జేస్తారు శ్రీ జి. వి. వి.

స్వాతంత్ర్యం సంపాదించుకున్న భారతస్థితిగతులను చెప్పవారంభిస్తూ మూడవపర్వం స్వతంత్ర పర్వం ప్రారం

భించి జవహరునాయకత్వం, మహాత్ముని త్యాగం, పాట్టిక్రీరాముల ఆత్మత్యాగం, కాస్మీకాంతికాముకత్వం, ఇందిర ఎమర్జెన్సీ, జనతా విగ్రహాలు, మాజీప్రధాని రాజీవుని నిర్వాహకత్వం వర్ణించారు. పాట్టిక్రీరాముల ఆత్మత్యాగాన్ని చెబుతూ 'ఏమహానీయుడో తనువునీయక నేదియు తీరదక్కటా!' అని చక్కగా సమర్థిస్తారు. ఇందిర అనంతరం రాజీవుని ప్రధానిచేసారన్న విషయం 'సాజం బాగతి నిందిరమ్మ కొడుకే సుమాట్రుదం బెక్క' అని యీదేశానికి పట్టిన దౌర్భాగ్యం వంశపారంపర్యపాలనన్నది వ్యంగ్యంగా అంటారు. ఇక్కడేకాదు వీరైన చోట్లూ ఈ వంశపారంపర్య పాలనని ఖండించారు కవి. పరిష్కారపర్వంలో 'జవహరువంశమే భరతజాతికి దిక్కుగుచున్న రీతి మానవచరిత్రమ్మ నందొక విశాళహేతువు' అని సాహసంతో అనడం ప్రశంసనీయం.

దారిద్ర్య పర్వంలో 'నల్లభై వత్సరాల జాసంతంగా' గొప్పలు చెప్పుకొనే యీ స్వతంత్ర భారతంలో దారిద్ర్యం తాండవిస్తోందో విశదీకరించారు. రైతులు తిరువతి వడ్డీకి తిప్పబడే అప్పులు తెస్తున్నారనడం ఎంత చమత్కారం. అసలు అప్పు తీరడు. వడ్డీలు చెల్లించేసరికే వారి జీవితాలు చెల్లిపోతాయన్నది వ్యంగ్యం. 'వేలవ వేలపోసి రంగురంగుల వస్త్రాలను కొనిపూడా ధరింపకుండా అర్థనగ్నంగా తిరిగే విలాసిని మణులు కొందరైతే జానెడుగుడ్డవ నోచుకోని బాలికలు కొందరు' అని దేశపరిస్థితిని చూపిస్తారు.

విద్యాపర్వం ప్రారంభిస్తూ విద్యార్థులంతా ప్రజానికై తపస్సు చేస్తున్నారని సద్భావంతో తప్పుదంటారు. నేటి విద్యా విధానాన్ని నిరసిస్తూ.....

"పాఠాలుకావని పంతుళ్ళ నడుగగా,
విద్యార్థితప్పని విసుగుకొంద్రు

చదువేరాదని చవటల నడుగగా,

గురువులేరారని గొణుగుచుండ్రు
గద్దింపలేమని కన్నవారినడుగ,

సర్కారు తప్పని సుగుగుచుండ్రు
చదువదేనాయని సర్కారు నడుగగా,

వారు ఖర్చులు చెప్పి వారుకొంద్రు

'.... అంటూ అందరిదీ సమంగా
దోషం ఉందని ఎత్తిచూపుతారు.

అక్షలు నీటుకోసం లంచమిచ్చి చవటలు డాక్టర్లు, ఇంజనీర్లు అయి కోశుల్ని చంపడం, కట్టకమండే వంటెనల్ని కూర్చుండం చేస్తున్నారని ఎత్తిపాడుస్తారు.

ఉద్యోగపర్వంలో అంచానివన్న సానం తెలియజేస్తూ "వికటపు సత్యమిషునిని విత్త మొసంగిన మొద్దు పెద్దయా" అనడంకన్న అంచగొండులకు వేరచీవాటైందుకు? "చచ్చు గుమాస్తాజీవితం సందర్భం ఈదుటగా" ఈయన తలుస్తారు.

అవినీతి పర్వంలో అవినీతి అంతటా పేరుకుందని అంటూ

"ఇందుగల రందులేదను. సుందియ
మేల యవినీతి సర్వోపగతం
లెందెందు వనికీపోయిన, నందందేయమందు
కొత్త మనతారముతో,

అని పోతన భాగవతంలోని పద్యానికి పేరడిగా వ్రాస్తారు.

అనాచార పర్వంలో అంటరానితనాన్ని, శవనాలను, జంతుబలిని, దేయాలు భూతాల్ని వరకట్నాన్ని నిరసిస్తారు. 'ఘనమని కన్నబిడ్డలను కాసుల కమ్మగ సిగ్గులేదాళో' అని చీవాట్లుస్తారు. పెండ్లిండ్లలో చేసే దుబారా, తద్దినాళి పేర చేసే ఖర్చు కూడా వీరి విమర్శకి గురయ్యాయి.

మతపర్వంలో జతగా జీవించడమే నుంచి మతమని చెప్పి కరుణాక్రీస్తు నుండి కాలరత్నరహీనునుండి, మిత్రరక్షణ కృష్ణుని నుంచి నేర్చుకోవాలంటారు.

స్త్రీ పర్వంలో నేటి భారతవారి పడుతున్న అగచాట్లని వర్ణించారు. 'మద్యసేవ నంలో మత్తెక్కి భార్యవండిన పాపం సంలో కారం ఎక్కువయిందన్న కంటి సాకుతో భార్యల్ని హింసించే ప్రబుద్ధులున్నారంటారు.

'సంసార పర్వంలో' దంపతులు సుఖ కాంతులతో జీవించాలంటే కుటుంబ నియంత్రణ పాటించడం అనివార్యమని అంటారు. ఇక్కడేకాదు వీరైనచోట్లూ కుటుంబసంక్షేమకార్యక్రమాలకు చక్కని ప్రచారం ఇచ్చారుకవి.

దురభ్యాసాలకు దూరం కమ్మని ప్రజోధిస్తూ పాగతాగేవారిని ఇలా హెచ్చరిస్తారు.

'నగజాపతి విషభక్షణ, తగజేయకమంద
కొంత ధారుణి కలిసెన్

భగభగ పాగాకు ములిచెను,

పాగత్రాగినవాడు గుండెపోటునచచ్చున్'

ఈపద్యం గురజాడ గిరిశం పద్యం 'ఖగ పతి అమృతములేగా' అనే దానికి పేరడి అని వేరే చెప్పక్కరలేదు.

అలిక కళలన్నీ నానాటికితీసికట్టన్నట్లు దిగజారుతున్నాయని వాపోతూ 'క్రామి కుల శ్రమ అంతరింప చేసేది, దోపిడీ కడుగు చెప్పేకత్తి నిచ్చేది' అసలు కళ అంటారు కళాపర్వంలో.

రాజకీయపర్వంలో పాద పూజలు చేయించుకొనే నాయకుల్ని నోట్లకుట్టుకొనే వారిని చీల్చి చెండాడినట్లు దుయ్యబట్టారు. పక్షపాత రహితంగా పేరు పేరున ప్రతిపార్టీ వారిని విమర్శించడం వీరి సమభావానికి ప్రతీక.

అధికారం చేజిక్కించుకున్న నాయకులు 'ఏరు దాటి తెప్పకగలేసినట్లుగా' ప్రజలకిచ్చిన వాగ్దాళాలను మర వ్యవహరిస్తున్నారని అధికారపర్వంలో అంటారు.

పరిష్కార పర్వంలో ముందుచూపిన సమస్యలకు తనకునోచిన రీతిని పరిష్కారం చూపించారు. అంతకు ముందు జరుగవలసినంత అభివృద్ధి జరుగలేదని అంటారు అభివృద్ధిపర్వంలో. ధరల పెరుగుదలే అభివృద్ధిపర్వంలో పొందినవి వ్యంగ్యంగా అంటారు.

కవి చూపిన పరిష్కారాలు కొన్ని. 1. సమిష్టి వ్యవసాయ పద్ధతుల వలననించడం విద్యావిధానం బాగుచేయడానికి అందరూ శ్రద్ధ వహించడం స్వయం ఉపాధికి యోగ్యతలు యత్నించడం, వనితలు తమ కాళ్ళమీద నిలబడే కత్తి సంపాదించడం మేధావులు రాజకీయంలో కాలిడడం మొదలైనవి.

సోదర సోదరీ మణుల్ని ప్రబోధిస్తూ ప్రబోధపర్వంలో కావ్యం ముగిస్తారు. 'జయమ్మా నిశ్చయమ్మారా విచార మింక వీడరా భయమ్మపాతిపెట్టి దేశభక్తితోడ పాగురా రయమ్మగా వాయమ్మనోరె రాజసమ్మ చూపని రభయమ్మగా నరాచకమ్మ పారద్రోలు సోదరా' అనేరీతిలో పంచచామర వృత్తంతో ప్రబోధించారు కవి.

ఆంధ్రాంధిక శైలి పుష్టిగా ఉన్న యీ కావ్యంలో సామెతలు, లోకోక్తులు సుందర్యానుసారంగా వాడబడ్డాయి. 1 చిక్కని పాలలో విషము చిల్కినయట్లు, 2 ఎత్తు వారింటి బిడ్డయే ఒత్తిల్లు, 3 మీసాలపై తేనియలు 4 చొచ్చెడుదాకను సోమ లింగమున్ చొచ్చిన రామలింగము' 5 ఏరుదాటి తెప్పనేర్చడి చందాన వంటివి ఇందులోకొన్ని.

పోతన, జాషువా, శ్రీశ్రీ. కరుణశ్రీ వంటి కవులు ప్రయోగించిన పదబంధ

లను కొన్నిటిని గ్రహించి పద్యరచన గావించారు కవి.

'ఇంతింతై జనులంతయై మరియూ తా మింతై'... ఇత్యాది పద్యం అభివృద్ధి పర్వంలోనిది చూడగానే పోతన 'ఇంతింతై వటు దింతయై' అనే పద్యం జ్ఞప్తికి వస్తుంది. అలాగే ఇందుగలదందులేడను సందియమేల యవినీతి' అనే పద్యం పోతన 'ఇందుగలదందు లేడను' వద్యానికి పేరడీగా అన్నిపిస్తుంది.

స్వతంత్ర పర్వంలోని ఈ పద్యం చూడండి.

'తలచిన తలపులనలయక; తలపగవరె తారతలపు, తలపగనేలా తలపడు తలపులు తలపన్; తలుపులను తెరచి తలపుమహింసన్'

ఇందు 'అడిగడనని కడువడి జనునడిగిన' అనే సర్వలఘు కందంఛాయలు కనిపిస్తాయి.

అలాగే గుట్టం జాషువాగారి 'ఎన్నో ఏండ్లు గతించిపోయినవికానీ' అనే పద్య భాగాన్ని మార్పుచేయకుండా ప్రయోగించారు. బలితేపల్లివారి సత్యకూర్కచంద్ర లోని పద్యభాగం 'అరయన్ వంకమా నిల్వనేగడ వివాహం' బన్న దానిని కూడ వాడారు. ఇలాగే మరికొన్ని చెప్పవచ్చు.

కవితమైన సంస్కృత సమాసాలు ఎక్కడోకాని వీరి రచనలో కనిపించవు. ఛందో జైవిధ్యంగల వద్యాలు, ముఖ్యంగా ప్రబోధపర్వం పంచచామరవృత్త ధూయిష్టం. ఉత్పల మాలికను 5 పాదాలతో స్త్రీపర్వంలో చెప్పారు.

ఇక చక్కని ముఖపత్రం 'భావస్ఫూరకంగా కవి తన కలాన్ని బాగాగా చేసి భారతావని అంటే ఏమిటో ప్రశ్నగూర్చగా మిగిలిపోకుండా అసలు స్వయానం భేదించి చూపినట్లుగా ముఖపత్రరచన

'శ్రీ తమ్మా సత్యనారాయణగారు ఊహించిచేసి ఉండవచ్చు.

ఇంతచక్కని పుస్తకానికి ముద్రా రాక్షసుని బాధతప్పలేదు పాపం. కాని 'మన్నించండి' అంటూ పేర్కొన్న తప్పాపూరి పట్టికలోను తప్పు దొర్లడం గమనార్హం. ఇంతచక్కని పుస్తకం నేటి రోజుల్లో కేవలం 5 రూ॥కు దొరకడం విశేషం.

ఈరచయితతో పరిచయం పెంచుకోవాలన్నా పుస్తకాన్ని కొని చదివి అనందించాలన్నా శ్రీ జి. వి. బి. నరసింహారావు జె. ఎల్. (తెలుగు) శ్రీ కేంకటేశ్వర కాలవటిర్, క్యామలానగర్ గుంటూరు - 522006 అనే చిరునామాకు యత్నించవచ్చు.

ఈ 'మనభారతం' ఆధునిక పద్యకావ్య రచయిత శ్రీ జి. వి. బి. నరసింహారావు గారితో కలంన్నేహం ఏర్పడటానికి ప్రధానకారణమైన విజయభావన శ్రేయోభిలాషులు విజయనగరం శ్రీ విద్య ట్రావెల్స్ సెంటరు ప్రిన్సిపాలు అయిన శ్రీ ఎస్. కె. పద్మనాభన్ గారికి, వారి సతీమణి శ్రీమతి సీతగారికి 'విజయభావన' హృదయ పూర్వకంగా ధన్యవాదాలు అర్పించుకుంటుంది.

ఈపద్యరచయితకలం ఇలామరికొన్ని మంచికావ్యావనందించాలని కోరుకుందాం.

9. తెలుగుదండక సాహిత్య సూచి

(గత సంచిక తరువాయి)

72. సుబ్బారావు, మార్గాని, సాయిబాబాదండకము. రాజాప్రెస్, రాజమండ్రి; 1950
73. మారకవి, అడిదం, శ్రీరామదండకము. సమాలోచన (సాహిత్యవత్రిక) ఏప్రిల్; 1988 రాజమండ్రి
74. మార్యనారాయణ, కామవరపు. శ్రీ గజావనాదండకము, ఎస్. ఎస్. ప్రెస్, భట్లవల్లి, ద్వీ. ము. 1952
75. మార్యనారాయణ, గద్దం. అంజనేయదండకము. పారస్వతవిశేషం, వేదపాలెం. నెం. 444,294,5/10670
76. సోమశేఖరరావు. ఏంజలి. శ్రీచాడేశ్వరీదండకము. పారస్వతవిశేషం ప్రింటింగ్ ప్రెస్. ప్ర. ము. వేదపాలెం, 1980
77. సత్యనారాయణ, అవంబి. రామలింగేశ్వరదండకము. శ్రీ మదాచంబి రామలింగేశ్వర శతకము. ఆఖరిపుట. కలారత్నాకర ముద్రాక్షరశాల, ప్ర. ము. చెన్నపురి; 1898
78. హనుమంతరాయశాస్త్రి, వల్లూరి. పుష్కరదండకము, మనోరమా ముద్రాక్షరశాల, ప్ర. ము. ఏలూరు; 1908
79. హనుమంతరావు, బావల్లి. శ్రీ సాయిబాబా దండకము, శ్రీ సాయిబాబా వూజాస్తవ ములు, చెరువు పోస్టు, సాయినిలయం, 1982
80. హనుమంతరాయడు ఊటుకూరి, పొగాకుదండకము. ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు, కాళవర ప్రతి.
81. హేమాద్రి రంగేంద్రుడు. వేంకటేశ్వర దండకము. వేంకటేశ్వర లఘుకృతులు, పుట. 151-158
82. పాంబికవి, మదురుపాటి. చంద్రావనాదండకము, ఆంధ్ర పరిషత్తుక. 1924 సంపుటం, 13
83. పాంబికవి, వేంకటప్పకవులు. జగదంబాదండకము. శ్రీ కనకదుర్గాస్తోత్రమాల, వాణిముద్రాక్షరశాల, ప్ర. ము, బెజనాడ; 1918

-: కృతిక ర్తలపేర్లు తెలియని స్వతంత్ర దండకములు ఉపలభ్యములు:-

1. మార్కట్రీ అనమాయాదేవి నవం (దండకం) విజయాప్రెస్, ప్ర. ము. విరుద్రోలు; 29-12-1960
2. శ్రీతైలవ్రమరాంబా దండకము. కన్యకావరమేశ్వరీ ముద్రాక్షరశాల, బావల్లి; 1980
3. శివదండకము. " " "
4. నేతదండకము. ఆధునికయుగము - గాంధీ సాహిత్యము (వ్యాసం) విడదవోలు వేంకటరావు. ఆంధ్రవత్రిక ఉగాది సంచిక, ప్రచుడి, పుట, 18,19
5. పొగాకుదండకము. గౌతమీగ్రంథాలయము, రాజమండ్రి. నెం. డి. 21058
6. కచ్చిరంగరాజదండకము. అనమగ్రతా వత్రికప్రతి. (అమూద్రితం) ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తు, కాకినాడ, నెం. డి. 87
7. వీరేశ్వరదండకము. వీరేశ్వర పురాణము. చిలుకూరి పావయ్యశాస్త్రిగారి వీరిక, సరస్వతీ పవర్ప్రెస్, ప్ర. ము. రాజమండ్రి; 1958

10. ఒక్క క్షణం....

—శ్రీ ధూర్జటి వెంకటబాబు

ఒక్కక్షణం
 ఊపిరి ఆగిపోయినస్థితి
 ప్రాణాలు కోల్పోయిన మౌననికస్థితి
 ఎడలోపల
 లోలోపల
 శరీరం విడచకట్టుకొన్నట్టు
 క్వాసుసం వూర్లంగా ఆగిపోయినట్టు
 ప్రాణాలు అరచేతిలో బట్టుకొని
 గిరిగిరి ....
 గిర్ ... గిర్ ... గిర్ ...
 ఫిర్ ... ఫిర్ ... ఫిర్ ....
 బయట హోరుమన్న గాలులు
 ఫెళఫెళమంటూ వృక్షాలూ కూలినట్టు....
 పెద్దకబ్బాబతో ఇల్లు కూలిపోతున్నట్టు....
 భయంకరమైన కారుచీకట్లో
 సమాద్రం ఒక్కసారి పొంగినట్టు
 భూమ్యాకాశాలు ఏకమైనట్టు
 కళ్ళుపొడుచుకొన్నకానరాదు
 వందపోతగా వర్షం
 వర్షంలో తడుస్తున్న మౌనవాకారాలు
 తలుపులు
 గూళ్ళల్లో మడుక్కొన్నతలు
 మనుషులకే ఇళ్ళు కూలితే
 తలుపులకే చెట్లు కూలితే
 జనంఒక్కసారి
 ప్రభంజనంగా మారివా
 ఉత్పత్తుగా లేచే సమాద్రపు హోరుకు
 ముద్దిష్కంలో మధన పడుతూ
 చేసేదిలేక
 చేయలేని నిస్సహాయస్థితి
 చేయిపెట్టుకొని బదిలీనా
 కనీసం దీపం కూడా
 కళ్ళకు కనిపించదు.
 మిల మిలా మెరిసే
 మనిషి కళ్ళు తప్పు

అట్ల దండకములు. తెలుగులో తిట్లు కవిత్వము, రాహురి దొరసామిశర్క. పుట. 123-125.

ఓటుదండకము. హాస్యకోరణము. సంపా, బోల్కవగడ సత్యనారాయణమూర్తి. పుట. 172-175, లేదా గోంకొండవత్రిక. 24-5-1934.

0. శ్రీకవకడుర్గా దండకము. వేకరణ: కంచిరాజు కృష్ణమూర్తి. పరస్వతీవవర్తన, రాజమండ్రి.

11. వెంకటపతిరాయలదండకం. First Bulletin of Oriental Manuscript Library, Madras, 1948. by Nidadavolu Venkata Rao.

ఇంకా, ప్రచురణ సంస్థలు, సంవత్సరము మొదలైన కవీసవివరాలైన తెలియకుండా ప్రచురించబడి శిథిలావస్థలో వున్నవి చాలాఉన్నాయి. ఇవి సూర్యనారాయణ, వేంకటేశ్వర, శ్రీరామ, హనుమ, శ్రీకృష్ణ, సాయిబాబా మొ॥ వ పేర్లతో ఉన్నాయి.

-: అముద్రిత స్వతంత్ర దండకములు - ఉపలభ్యములు :-

- తంజావూరు సరస్వతీమహలు -

1. రాఘవాఖ్యుడు, రాజగోపాలదండకము. నెం. డి. 423.
2. పేరు తెలియదు. దండకము. (దండకానికి పేరులేదు) డి. 422
3. ,, రామదండకము, డి. 424.
4. ,, వెంకటపతిరాయల దండకం. డి. 425
5. ,, శాహరాజుదండకము, డి. 426
6. ,, సూర్యదండకము. డి. 428.

-: ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తు గవర్నమెంటు మ్యూజియం-కాకినాడ :-

1. సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి, గరుడాద్రి, శ్రీ కృంగేరీవిద్యా వృసిహభారతీంద్రస్వామి దండకము. వ్రాతప్రతి. నెం. 282/20
2. రామయ్య, దేవరకొండ, వద్దిపే దండకము. వ్రాతప్రతి. నెం. 282/20.
3. పేరు తెలియదు, హనుమద్దండకము. నెం. 99/20
4. ,, దండకములు, నెం. 321/20. (శిథిలావస్థలో)
5. ,, వుష్పకైలప్రభాదండకము. కాళవత్ర ప్రతి. నెం. 137
6. ,, అంజనేయదండకము. ,, నెం. 32.
7. ,, కాళికా దండకము. ,, నెం. 213
8. ,, ఒంటిమిట్ట దండకము ,, నెం. 205
9. ,, నామగిరిలక్ష్మీదండకము. ,, నెం. 171
10. ,, ఆర్యాపురనాథ దండకము. ,, నెం. 171
11. ,, పాగాకు దండకము ,, నెం. 33
12. ,, మినాక్షి దండకము. ,, నెం. 130
13. ,, క క్తి గణపతి దండకము. ,, నెం. 130
14. ,, రమాకాళిందీ దండకము. ,, నెం. 205

—(స శే షం)—

మూగపైగలు తప్ప
మనిషికి తోటి మనిషి కూడా కరుణ!

* * *

హోరుత్తగింది
త్రుభంజనం అగింది
ప్రాణాలు నిలబడ్డాయి కొన్ని
నిద్రనుండి లేచి చూస్తే
కొన్ని కళ్లు చూస్తే
కొన్ని కళ్ళు చూడలేదు
విరిగిన కొమ్మలు
జూలిన చెట్లు
కోల్పోయిన ప్రాణాలు
ఎన్ని.... ఎన్నెన్నో....
ఎన్నో ... మరికొన్నో ....
చరిత్రను తిరగేసినప్పుడు
రాజ్యాలు కొంత యుద్ధాలు జరిగాయి.
మహావీరుల ప్రాణాలు మట్టికరిచాయి.
మారణహోమాలు జరిగినట్లు చరిత్ర

చెప్తుంది.

మనుషుల మధ్య సెలకొన్న ద్వేషాలు
రాగ ద్వేషాలతో మనుషులు అంతమైతూ
కరుణగట్టిన ఈర్ష్యానూయలు రాజ్య
మీరినా

జనం నశించడం
మరణాలు సంభవించడం
అదితేరు - ఆచారితేరు
కానీ

మనిషికాటుకన్నా
పాముకాటుకన్నా
ప్రకృతికాటు
ఎంత బలమైంది? !
ఎంత బలమైంది ....

అందుకే
అక్షణం
ఒక్కక్షణం
నుదీరమైన నాభావిశేషంతో
మరలరాజుడని
ప్రకృతికే కై మెద్దులర్పిస్తా.

(* *)

అసలైన యుగాది

- తే. ప్రణలచే నేలఁబడు దున్న రాజ్యమందు
బ్రణల మాటకుఁ బెద్దగా వలదు; సుంత
విలువ యున్నచోఁ బెద్దల కలలు పండు;
నవ్వుదే యసలైన యుగాది మనకు.
- తే. గురులు తండ్రులు, శిష్యులే కూర్చి పుత్తు
లనెడి భావమ్ము హృదయమ్ములందు వెలుఁగఁ
బాతకాలరె వాణీవినానములగు;
నవ్వుదే యసలైన యుగాది మనకు.
- తే. కట్న కందూతి మనలోనఁ గలికమునకుఁ
గావరాకుండ పోయిన క్షణముమండి
చిట్టిచెల్లెండ్ర బ్రతుకులు చివురులెత్తు;
నవ్వుదే యసలైన యుగాది మనకు.
- తే. చైత్ర శుద్ధ పాడ్యమినాఁడు జరుపుకొనెడి
యా యుగాది మనకుఁ గాదు; ఈ ప్రకృతికి;
నరులలో మానవత నెల్ల విరియవలయు;
నవ్వుదే యసలైన యుగాది మనకు.

—శ్రీ పోలేష్వి రాధాకృష్ణమూర్తి, ఎం.ఎ.,ఎం.ఫిల్.

జూలై-చన 4,5,6,7,8,9,10,11,12 వార్షిక సంపుటముల వెల వరుసగా 20, 20,12,15,15,15,15, 20
20 రు. లు ఎం. ఓ. చేసినవారికి ఖర్చులు మేమే ఖరించి రిజిస్టర్డు పోస్టులో పంపగలము. వి. పి. పద్ధతిలేదు.
- సంపాదకుడు

